

Tore Linné Eriksen

**Det første folkemordet
i det tjuende århundret**

Namibia 1903–1908

Unipub 2007

© Unipub, 2007
ISBN 978-82-7477-270-0

Henvendelser om denne boka rettes til:
Telefon: 22 85 33 00
Telefaks: 22 85 30 39
E-post: post@unipub.no
www.unipub.no

Omslagsdesign og sats: Unipub AS
Trykk og innbinding: AIT e-dit 2007

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med andre avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Boka er gitt ut med produksjonsstøtte fra HL-senteret, Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter.

Kartet på side 10:
Namibia 1904: Fra Berthold Deimling: *Aus der alten in die neue Zeit*, s. 59

Kartet på side 58:
Gjengitt med tillatelse fra *Levende historie*

Kapittel 1

Folkemord i komparativt og globalt perspektiv

Nye spørsmål og nye svar

Mens hovedtyngden av den internasjonale forskningen omkring folkemord lenge valgte å ta naziregimets *holocaust* som sitt utgangspunkt, har perspektivet gradvis blitt utvidet både bakover og framover i tid. Det har likeledes funnet sted en markert geografisk utvidelse utover vår egen verdensdel, der søkelyset stadig oftere blir rettet mot utrydding av urfolk og krigsforbrytelser som er knyttet til kolonialismens epoke. Et aktuelt eksempel på dette er artikkelsamlingen *Genocide, war crimes & the West* fra 2004.¹ I Mark Levenes ambisiøse firebindsverk om folkemord gjennom historien er et av bindene betegnende nok gitt undertittelen *Genocide and the rise of the West*.² Her blir det anlagt et perspektiv som analyserer folkemord som et fenomen som uløselig er knyttet til en globalhistorisk prosess der bl.a. kolonialisme, nasjonalisme og framveksten av et internasjonalt statssystem er sentrale trekk. Slik blir folkemord sett på som et viktig innslag gjennom historien, istedenfor å bli isolert til å gjelde noen få tilfeller (eller ett eneste), noe som også gjør det vanskelig å oppfatte folkemord som en form for avvikende «sivilisasjonssammenbrudd» i Europa på 1930- og 1940-tallet. Det er ut fra samme tankegang at Arthur Grenke i *God, greed and genocide* gjør et forsøk på å definere kolonialistiske folkemord – med vekt på erobring av jord og ressurser – som en egen kategori, som etter hans mening skiller seg fra de mer religiøst-ideologiske folkemord med Armenia, Stalins Sovjetunionen, det jødiske holocaust og Kambodsja som eksempler.³

¹ Jones 2004. For kortere oversikter, se Barkan 2003 og Cribb 2003.

² Levene 2005b.

³ Grenke 2005.

Det er også verdt å merke seg at et av de ledende fagtidsskriftene på feltet – *Patterns of Prejudice* – i 2005 gav ut et spesialnummer som er viet sammenhengen mellom folkemord og kolonialismens historie, og at *Journal of Genocide Research* i 2006 har utgitt et temanummer om folkemord i Latin-Amerika.⁴ Sett fra den delen av verden som ofte betegnes som «Sør», har det da også mer generelt – og for noen utvilsomt provoserende – vært minnet om at de ugjerninger som ble begått i Europa på 1930- og 1940-tallet, så langt fra var ukjente for kolonialismens ofre gjennom århundrene. Dette er kort sammenfattet slik av Aimé Césaire: Hitlerismen eksisterte før Hitler, og protestene kom først da Hitler gjorde mot Europa det som Europa lenge hadde gjort mot Afrika.⁵ På samme måte er «frontier genocide» blitt en stadig vanligere betegnelse på utrydding av urfolk i alle verdensdeler, ikke minst med eksempler hentet fra Australia og Nord- og Sør-Amerika.⁶

Et sentralt poeng i den voksende litteraturen som anlegger et koloniperspektiv, er at folkemord gjennom historien ikke bare er knyttet til totalitære regimer, men at mange av dem foregikk i regi av europeiske kolonimakter som på hjemmebane ofte er karakterisert som liberal-demokratiske. I et slikt perspektiv kan historikernes forkjærlighet for å inndele vår fortid i passende hundreår lett komme til å stenge for innsikt, ettersom 1900-tallet ofte er framstilt som krigenes, folkemordenes og de totalitære regimenenes periode. Hvis vi isteden velger en inndeling som gjør tidsspennet 1850–1950 til en egen epoke, er det kanskje mer naturlig å oppfatte rasisme (og framvekst av den globale kapitalismen) som et overordnet fellestrekk og – med A. Dirk Moses – omtale denne perioden som «the racial century of European genocide».⁷ Også Mark Levene er blant de forskere som har pekt på at det er en slående kontrast mellom fravær av folkemord i Europa før 1914 og det han omtaler som «the crescendo of genocidal assaults in response to native resistance in Africa, Asia

⁴ *Patterns of Prejudice* nr. 2/05 er under utgivelse som bok, se Moses og Stone 2006. *Journal of Genocide Research* nr. 2/2006 er et temanummer om Latin-Amerika.

⁵ Dette er et viktig tema hos Césaire 1970. Den samme problemstillingen drøftes også i flere arbeider av Vinay Lal, som bl.a. formulerer det slik: «From the standpoint of numerous Asian and Third World scholars, the Holocaust, alongside the killings of homosexuals, gypsies, and the purportedly deranged, visited upon the peoples of Europe the violence that colonial powers had routinely inflicted on the «natives» all over the world for nearly five hundred years. Insofar as Germany dared to do within the borders of Europe what no other colonial power had previously contemplated, it is the exceptionality of the Holocaust that strikes the student of European colonialism.» (Lal 1998: 1188–1189)

⁶ Se bl.a. Madley 2004 og Moses 2004a. I sin nye introduksjonsbok i folkemordsstudier vier Adam Jones et eget kapittel til «Genocides of indigeneous peoples» (Jones 2006: 67–100).

⁷ Moses 2004c: 508. For en tilsvarende inndeling, se Förster 1999.

and the Pacific at the *fin-de-siecle* high point».⁸ Det er den samme diskusjonen som Mark Mazower, selv kjent for sin framstilling av det tjuende århundrets Europa som «the dark continent», la opp til allerede for mer enn ti år siden:

I think there may also have been a widely-held assumption that the mass killing of African or American peoples was distant and in some sense an 'inevitable' part of progress while what was genuinely shocking was the attempt to exterminate an entire people in Europe. The assumption may rest upon an implicit racism, or simply upon a failure of imagination; it leads, in either case, to the view that it was specifically with the Holocaust that European civilisation – the values of the Enlightenment, confidence in progress and modernisation – finally betrayed itself. This view claims both too much and too little. If there had indeed been such a betrayal, had it not occurred rather earlier, outside Europe?⁹

Nyere forskning har også dokumentert at den polske folkerettjuristen Raphael Lemkin, som med rette regnes som opphavsmann både til begrepet folkemord og til FN-konvensjonen fra 1948, viet stor oppmerksomhet til europeisk kolonialisme og «genocidal extermination» av urfolk i sitt ufullførte verk om folkemord gjennom historien.¹⁰ Lemkin er mest kjent for en bok som ble utgitt i 1944, og som derfor av naturlige grunner handlet mest om tysk okkupasjon og masse mord, men han representerte i sine arbeider en historisk-komparativ tilnærming med interesse for generaliseringer og en bredere teoridannelse.¹¹ Selv om han i 1944 lanserte folkemord (*genocide*) som et nytt begrep, understreket han ofte at de forbrytelsene som dekkes av et slikt begrep, er velkjente helt fra antikkens dager. (Kanskje var ødeleggelsen av Kartago i 149–145 før vår tidsregning det første folkemordet?) Som ung jurist på 1920-tallet var Lemkin oppbrakt over at stormaktene ikke

⁸ Levene 2005a: 163.

⁹ Mazower 1994/95: 8. Denne kritikken av eurosentrisk tilnærming er også tatt opp hos Mazower 2002. For mer utførlige drøftinger av denne problemstillingen, se Plumelle-Urbe 2005 og Sardar mfl. 1993.

¹⁰ Dette er tema for et knippe artikler i *Journal of Genocide Research* nr. 4/05, som er viet Lemkin som folkemordshistoriker.

¹¹ Det kapitlet i *The axis of rule in occupied Europe* som omhandler folkemord som foreteelse og begrep, er nå tilgjengelig på nettstedet <http://www.preventgenocide.org>, som også har lagt ut flere andre av Lemkins arbeider. Dette er et nettsted som er uunnværlig både for akademiske studier og for arbeidet med å dokumentere og forhindre folkemord i dag.

gjorde Tyrkia ansvarlig for folkemordet i Armenia, og han la allerede i 1933 fram forslag til en internasjonal konvensjon for å forhindre det han den gang kalte «crimes of barbarity», som ble definert som forbrytelser rettet mot folkegrupper som kollektiv. Etter hvert som flere forskere kaster seg over Lemkins arkiver, der det finnes en lang rekke arbeider som utgjør forstudier til hva som med et moderne uttrykk kan kalles «folkemordets globalhistorie», blir det stadig tydeligere hvilken sentral plass han gav europeisk kolonialisme, fra spansk utrydding av den amerikanske urbefolkningen og framover.¹² Det som han betegnet som folkemord, var altså ingen ny forbrytelse, men en samlebetegnelse på forbrytelser som tidligere var kjent under forskjellige navn. Lemkin begrenset heller ikke sin interesse til fysisk likvidering av store folkegrupper, men var opptatt av hvordan politiske, sosiale og kulturelle institusjoner – og befolkningens økonomiske livsgrunnlag – ble ødelagt.

Et slikt komparativt perspektiv, med vekt både på lange linjer og på kolonialismens historie, ble imidlertid ikke fulgt opp som forskningsprogram. Fram til det siste tiåret var forskningen isteden konsentrert om holocaust, det tjuende århundret og koblingen til totalitære ideologier, mens det i dag er klare tegn til at «arven fra Lemkin» blir løftet fram. En av grunnene til det er at en «singularistisk» tilnærming, hvor alt må måles i forhold til folkemordet på europeiske jøder som en spesifikk og ekstrem begivenhet, har store svakheter som komparativ forskningsstrategi.¹³ For sikkerhets skyld: En ny form for komparativ historie handler selvsagt ikke om en tvangsmessig jakt etter flest mulig analogier eller identiske veier til folkemord, og det er ingen som vil se bort fra de spesifikke trekkene ved for eksempel holocaust i Europa eller folkemordene i Armenia og Rwanda. (Men kanskje viser unike trekk seg å være mindre unike når kunnskapsgrunnlaget utvides.) Mens det er enkelte som hevder at den sterke konsentrasjonen om holocaust både i forskning og i offentlighetens kollektive bevissthet har ført til at ugjerninger til andre tider og i andre verdensdeler har kommet i skyggen, er det andre som med like stor grunn viser til at det nettopp er en slik oppmerksomhet som har stimulert til komparative studier. I tillegg til å utvikle et analytisk rammeverk med plass for både likheter og ulikheter ligger utfordringen nå i å gå et skritt videre ved å diskutere hvorvidt de forskjellige enkelttilfellene kan sies å inngå i en felles historisk prosess. Eller som det er formulert av Adam Jones i en

¹² For en drøfting av Lemkins syn på kolonialisme, se bl.a. Docker 2004.

¹³ Dette er et tema som bl.a. behandles perspektivrikt hos Levene 2005a, 2005b og hos Jones 2006.

ny lærebok: Selv uten holocaust ville det ha vært behov for begreper som er egnet til å forstå det som hendte i Namibia, i Armenia eller i Rwanda.¹⁴

Et globalhistorisk perspektiv handler også om noe langt mer enn å studere andre verdensdeler enn vår egen. Som det vil bli vist nedenfor (i kapittel 11), har sentrale forskere som Jürgen Zimmerer, A. Dirk Moses og Dan Stone vist hvordan studier av kolonialisme også er egnet til å kaste lys over krig og folkemord i Tyskland – og ikke minst – på østfronten under den andre verdenskrigen.¹⁵ Her er både rasisme, erobring av store områder for å gi plass til herskerfolkets bosettere, utrydding av lokalbefolkningen og planer om gigantiske folkeflyttinger (*Generalplan Ost*) viktige trekk som kolonihistorikere lett vil kjenne igjen. Dette er også framhevet av Christopher Browning i *The origins of the final solution*:

Hitler's belief in the need for German *Lebensraum* implied that the Nazis would construct an empire in eastern Europe analogous to what other European powers had constructed overseas. Not surprisingly, this also meant that the Nazi regime stood ready to impose on conquered populations in Europe, especially Slavs in the east, the methods of rule and population decimation that Europeans had hitherto inflicted only on conquered populations overseas.¹⁶

Tida er med andre ord moden for å bygge bro mellom kolonihistorikere og folkemordsforskere slik at de gjensidig kan befrukte hverandre, istedenfor å bevege seg i isolerte baner med få berøringspunkter. Slike møteplasser er tidsskriftet *Journal of Genocide Research* og *European Network of Genocide Scholars*, der mange av de toneangivende forskerne nettopp forener kolonistudier og studier av krig og folkemord i Europa under det tredje riket.¹⁷

Vi kan altså i dag se konturene av en ny forskningsfront, som ikke lenger er like bundet til det europeiske kontinentet og til studier av totalitære regimer i klassisk forstand. På denne måten ligger forholdene langt bedre til rette for komparative studier, der alle folkemord selvsagt har unike trekk, men hvor det

¹⁴ Jones 2006: 39.

¹⁵ Se litteraturlista.

¹⁶ Browning 2004.

¹⁷ Det er interessant å merke seg at de alle fire som i 2006 utgjør ledelsen i European Network of Genocide Scholars, har bidratt til den nye litteraturen om Namibia og tysk kolonialisme: Jürgen Zimmerer, Dominik J. Schaller, Henning Melber og Jan-Bart Gewald, se litteraturlista. Nettstedet er <http://www.enogs.org>.

samtidig kan løftes fram fellestrekk over et lengre tidsspenn og med et bredere geografisk landskap. Det har selvsagt også å gjøre med at forskningen er opp-tatt av å analysere og forhindre folkemord som skjer i dag, og da er forutsetningen selvsagt at et mer aktuelt og inkluderende perspektiv legges til grunn. I en presis sammenfatning formulerer A. Dirk Moses det slik: «The discursive space is opened up, then, for a non-sectarian, non-competitive and non-hierarchical analysis of modern genocide.»¹⁸ Det er en slik tilnærming som ligger til grunn for den konkrete analysen av Namibia som følger i de neste kapitlene.

Kampen om definisjonene

Både i faglitteraturen og i den bredere samfunnsdebatten foregår det en livlig diskusjon om hvilke definisjoner av «folkemord» (*genocide*) som er mest fruktbare. I virkeligheten er det få begreper som har vært gjenstand for en like kritisk gransking ut fra forskjellige faglige og normative synsvinkler, og ofte er diskusjonen mer opphetet enn opplysende. Ifølge en av forskningens pionerer, Israel Charny, er det tale om en «obsessive definitionism» og kamp om akademiske revirer, der et av formålene ofte er å skreddersy formuleringer for å inkludere – eller kanskje aller helst for å ekskludere – nærmere angitte massedrap og krigsforbrytelser fra definisjoner av folkemord.¹⁹ Andre forskere, slik som Stuart D. Stein, har derfor trukket den konklusjon at striden om definisjoner er så begrepsmessig forvirrende, teoretisk tilstivnet og emosjonelt ladet at det beste kanskje ville være å skrinlegge ordet for godt. Et alternativ forslag fra samme forsker er at det vil være lettere å gjøre bruk av vanlige historiske og samfunnsmessige metoder dersom andre begreper – slik som massedrap (*mass killings*) – isteden dannet et analytisk utgangspunkt for studier.²⁰

Et utgangspunkt har for mange vært den definisjonen som er lagt til grunn i FN-konvensjonen av 12. desember 1948 (*Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide*), og som ordrett er ført videre inn i grunnlaget for The International Criminal Court ved opprettelsen i 1998. De to sentrale artiklene lyder slik:

¹⁸ Moses 2004c: 547.

¹⁹ Charny 2003 taler også om «academic turf-battling» og «obscure levels of hair-splitting».

²⁰ Stein 2005.

Artikkel II: I nærværende konvensjon betyr folkemord en hvilken som helst av følgende handlinger som er begått i den hensikt å ødelegge helt, eller delvis, en nasjonal, etnisk, rasemessig eller religiøs gruppe som sådan:

- a) å drepe medlemmer av gruppen;
- b) å forårsake alvorlig legemlig eller sjelelig skade på medlemmer av gruppen;
- c) bevisst å la gruppen utsettes for levevilkår som tar sikte på å bevirke dens fysiske ødeleggelse helt eller delvis;
- d) å påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen;
- e) med makt å overføre barn fra gruppen til en annen gruppe.

Artikkel III: Følgende handlinger skal være straffbare:

- a) folkemord;
- b) sammensvergelse om å begå folkemord;
- c) direkte og offentlig oppfordring til å begå folkemord;
- d) forsøk på å begå folkemord;
- e) medvirkning til folkemord.²¹

I nyere litteratur blir spørsmålet stadig oftere reist hvorvidt en juridisk konvensjon – som ble til gjennom et tidsbestemt politisk kompromiss mellom stormakter med klare interesser av å unngå søkelys mot mørkere sider ved egen historie – bør være retningsgivende for historiske studier og uavhengig samfunnsforskning. Mens en folkerettslig konvensjon naturlig nok er utformet for å gi grunnlag for rettsforfølgelse og dom, er historie- og samfunnsforskningen mer opptatt av å forstå folkemordenes årsaker og forløp og av å finne trekk som er fruktbare for generaliseringer og teoriutvikling. I nyere oversiktsverker og lærebøker tar forskere som Mark Levene og Adam Jones

²¹ Den engelske teksten er i sin helhet tilgjengelig fra <http://www.preventgenocide.org>. Det ligger også ute oversettelser av nøkkelartiklene til 45 ulike språk. Den norske oversettelsen oppgis å være autorisert. På samme nettsted er det også lagt ut en rekke akademiske definisjoner og annet relevant fagstoff.

derfor til orde for definisjoner som er løsrevet fra juridiske «tvangstrøyer».²² Som hjelpemiddel i komparative studier viser 1948-konvensjonen særlig sin begrensning ved at den ikke omfatter masse mord hvor ugjerningene i første rekke rammer politiske og sosio-økonomiske grupper, og at den heller ikke løfter fram noe kjønns- eller kulturperspektiv. I den nyere litteraturen blir derfor begreper som *politicide* og *democide* stadig hyppigere brukt, og det er framholdt at det under forarbeidene til FN-konvensjonen ble tatt med en henvisning til politiske masse mord, men at denne ble fjernet etter politisk press (Cribb 2003: 131). En slik svakhet ved FN-konvensjonen blir særlig påfallende med tanke på at de fleste masse mord og folkemord som er begått i det tjuende århundret, sannsynligvis har rammet mennesker av andre grunner enn at de tilhører noe etnisk eller religiøst mindretall. Dette er en av grunnene til en økende motstand mot å knytte generaliseringer og «idealtyper» innenfor samfunnsforskning så sterkt til et historisk enkeltfenomen som *holocaust* i Europa. (Dette står i motsetning til begreper som krig, revolusjon, demokrati og imperialism, som ikke knyttes like sterkt til ett eller få utvalgte eksempler.)

Et annet tema som ofte løftes fram i fagdiskusjonen, er de strenge kravene som en juridisk konvensjon stiller med hensyn til rettslig bevisføring, ikke minst når det gjelder en overgriperes klart uttrykte *intensjon*. (Dette er et tema som vi vil komme tilbake til.) Som nevnt ovenfor har spørsmålet også vært reist om det egentlig er så viktig å skille det unike ved fenomenet folkemord, slik det folkerettslig er definert i FN-konvensjonen, fra «vanlige» kriger som i vår tid innebærer massedrap, og hvor skillet mellom en militær motpart og sivilbefolkningen langt på vei er visket ut.²³ Dette er et tema som ikke minst er relevant når søkelyset rettes mot europeisk kolonialisme, og hvor historien kan vise til veldokumenterte masse mord i forbindelse med kriger i for eksempel Tanzania i 1905–06 og i Kenya så seint som på 1950-tallet.²⁴ Det er for eksempel interessant å merke seg at den tyske krigføringen mot

²² Levene 2005a og 2005b, Jones 2006. Hos Makino 2001 heter det ganske enkelt at det eneste det er enighet om i kampen om definisjoner, er at FN-konvensjonen er helt ubrukelig som utgangspunkt for samfunnsforskning.

²³ I boka *War & genocide* argumenterer Martin Shaw for at skillet mellom folkemord etter FN-konvensjonen og andre former for massedrap i krig ofte er uskarpt, og at distinksjonen bare kan forstås historisk som stormaktenes forsvar for de alliertes bombing av japansk og tysk sivilbefolkning (og deres forberedelser til atomkrig), se Shaw 2003: 35.

²⁴ For en oversikt over krigen i Tanzania, som startet som et opprør mot tvangsdyrking av bomull, høye skatter og rasistisk undertrykking, se Iliffe 1979, Becker og Beez 2005 og Kuss 2006. Den britiske krigføringen i Kenya i forbindelse med «mau-mau-oppstanden» på 1950-tallet, med høye dødstall i de etterfølgende konsentrasjonsleirene, er nylig dokumentert hos Elkins 2005.

befolkningen i det sørlige Tanzania, som foregikk på samme tid som i Namibia og resulterte i et langt større antall dødsopfre, sjelden omtales som «folkemord». Den viktigste grunnen til dette er at historikere flest ikke har funnet noen klar intensjon om hel eller delvis utrydding av nærmere angitte folkegrupper, selv om ny forskning kan vise til at enkelte etniske grupper ble særlig hardt rammet. Tallet på drepte afrikanere i Tanzania varierer i litteraturen, men spenner fra 75 000 (det tyske offisielle tallet halvveis i krigen) til 250 000–300 000.²⁵ I det siste har også belgisk kolonialisme i Kongo fått fornyet oppmerksomhet, der mye tyder på at befolkningen på kort tid ble halvert til 10 millioner.²⁶

I boka med den megetsigende tittelen *Late Victorian holocausts* anlegger Mike Davis et koloniperspektiv som spenner videre enn fysisk likvidering som del av en krig. Her er et av hans viktigste anliggender å påvise de britiske myndighetenes direkte og indirekte medansvar for sultkatastrofer – «state-assisted famines» eller «famines of genocide» – med millioner av ofre i India i siste halvdel av 1800-tallet.²⁷ Et av forfatterens viktigste poenger er at det katastrofale utfallet har sammenheng både med kolonimaktens forankring i ideologien om den passive stat og med den utstrakte evnen til å overse den ikke-hvite befolkningens lidelser, og at myndighetenes handlinger derfor moralsk må sidestilles med det å slippe bomber fra 6 000 meters høyde. (En annen forfatter har brukt betegnelsen «the holocaust of neglect» om hungersnøden som krevde minst tre millioner menneskeliv i Bengal i 1943–1945.)²⁸ Det er ikke her vanskelig å se klare berøringspunkter til diskusjonen om det ansvaret for omfattende sultedød som Stalin og Mao tillegges, slik det bl.a. går fram av den mye omtalte franske studien som bærer tittelen «kommunismens svarte bok».²⁹

²⁵ 250 000–300 000 er et anslag som stammer fra den tanzanianske historikeren Gilbert Gwassa (se litteraturlista), som i sin omfattende forskning konkluderer med at en tredel av en befolkning på 750 000–900 000 i de berørte områder ble drept i kamp eller døde som følge av hungersnød og sykdommer i krigens kjølvann. Anslaget vurderes som realistisk av den fremste britiske faghistorikeren på denne perioden, se Iliffe 1979: 200.

²⁶ Det nye standardverket er Hochschild 2002.

²⁷ Davis 2000. Interessant nok er betegnelsen *holocaust* fjernet fra den tyske utgaven, som bærer tittelen: *Die Geburt der Dritten Welt*. Davis' bok blir i et folkemordsperspektiv drøftet hos bl.a. Jones 2006 og Stone 2006.

²⁸ Begrepet stammer fra en artikkel av Henry Shue, se Jones 2006: 60.

²⁹ Courtois 1999. Etter at denne boka ble skrevet, har et team av franske historikere og samfunnsforskere utgitt en tilsvarende studie av kolonialismens historie med tittelen *Le livre noir du colonialisme* (Paris: Hachette, 2004). Den er foreløpig ikke utgitt på engelsk, men foreligger meget fortjenestefullt i dansk oversettelse (Ferro 2005).

Et begrep som *holocaust* er også brukt i flere bøker om Amerika etter Columbus, med David Stannards klassiske studie – *American holocaust* – som standardverk.³⁰ Selv om det er stor usikkerhet om de faktiske tallene, er det få historikere som tror at mindre enn 75 prosent av en anslått befolkning på 50–70 millioner mistet livet i løpet av 1500-tallet.³¹ Fra enkelte hold har det vært innvendt at hovedforklaringen på dette «bakteriologiske folkemordet» ligger i pestepidemier, slik at den dramatiske nedgangen i folketallet ikke kan sies å være tilsiktet. Når det demografiske sammenbruddet ble så dramatisk, og – framfor alt – når det tok så lang tid før folketallet på nytt begynte å stige, er det imidlertid umulig å se bort fra virkningene av krigføring mot lokalbefolkningen, bevisst utsulting, tvangsarbeid under umenneskelige kår, slaveri og jordokkupasjon som ødela det økonomiske livsgrunnlaget for urbefolkningen. En slik påvisning finner en klar parallell i forskningen omkring jødeutryddingen i Europa under den andre verdenskrigen, der det med rette er pekt på at ofrene ikke bare var dem som ble gasset i hjel i konsentrasjonsleirene, men også omfatter dem som ble drept under okkupasjonskrig og kolonisering på østfronten, eller som døde som følge av sykdom og utmattelse som slavearbeidere.

Også diskusjonen om den transatlantiske slavehandelen er ført med fornyet styrke i lys av aktuelle erstatningskrav fra afrikanske stater og afrikansk diaspora. Selv om hensikten her utvilsomt var å skaffe seg billig arbeidskraft mer enn å avlive afrikanere, ble de i praksis – og med vitende og vilje – behandlet på en slik måte at millioner av mennesker ble drept som følge av krig, transport og tvangsarbeid. Deportasjon av 10–15 millioner til en annen verdensdel, dvs. at de ble fratatt deres økonomiske og kulturelle livsgrunnlag, er momenter som også, som nevnt ovenfor, er trukket fram av Raphael Lemkin. Det er imidlertid en lang rekke folkemordsforskere som mener at det er definisjonsmessig tilslørende å bruke en betegnelse som folkemord om denne historiske epoken, selv om det også er dem som finner det rimelig å inkludere visse sider ved slavehandelen.³²

³⁰ Stannard 1992. For en nyere, og langt mer polemisk versjon av den samme tesen, se Churchill 1997. Hos Jones 2006: 70 heter det: «The European holocaust against indigeneous peoples in the Americas was arguably the most extensive and destructive genocide of all time.» En kritisk drøfting av Stannard, Churchill mfl. foretas i Grenke 2005.

³¹ Dette er konklusjonen hos Alchon 2003, som er en grundig drøfting av de mange og spridende anslag som har vært lagt fram i forskningen. Hennes forsiktige konklusjon er at det kanskje var 40 millioner menneske som mistet livet.

³² I den siste kategorien er Adam Jones, se Jones 2006: 24.

Namibia i et komparativt perspektiv

Samtidig som denne studien er befruktet av den globalhistoriske og komparative tilnærmingen i folkemordsstudier, slik den er kort skissert ovenfor, er det likevel den mer konvensjonelle – og juridiske – definisjonen av folkemord som legges til grunn. Dette valget er gjort vel vitende om de kritiske innvendinger som er reist mot å bruke FN-konvensjonen fra 1948 som «målestokk». Det vil også bli gjort et forsøk på å finne en slags middelvei mellom de to mest ytterliggående forskningsposisjonene, dvs. der folkemord enten blir definert så snevert at det bare er de mest ekstreme tilfellene (som for eksempel *holocaust*) som er «kvalifisert», eller hvor definisjonen er så løs og inkluderende at den nærmest omfatter alle former for brudd på menneskerettigheter i stor skala. En slik mellomposisjon blir også foretrukket i Adam Jones' nye lærebok fra 2006, der han tar til orde for en definisjon som er inkluderende med hensyn til tidsspenn og geografisk rekkevidde, men som er mer rigorøs enn FN-konvensjonen i kravet om at det må foreligge masse-*drap (mass killings)* for at det skal være tale om folkemord. Selv når et slikt utgangspunkt blir valgt for en framstilling av Namibias historie ved inngangen til 1900-tallet, er det imidlertid blitt stadig mer vanlig å kategorisere den tyske krigføringen og den brutale behandlingen av to nærmere angitte folkegrupper (herero- og namabefolkningen) som det tjuende århundrets første folkemord. Et av de første eksemplene på dette er en studie som i 1985 ble utarbeidet for FN, også kjent som *The Whitaker Report*.³³ Dette var en viktig rapport som kunne ha gitt grunnlaget for både kritisk debatt og konkrete revisjoner av FN-konvensjonen, men som – kanskje nettopp av denne grunn – ble lagt i en skuff og glemte. En begrunnelse som ofte gis i komparative studier, er at folkemordet i Namibia omfattet både kvinner, barn og innsatte i fangeleirer, og at opptil 80 prosent av hererobefolkningen mistet livet fordi de tilhørte en distinkt nasjonal eller etnisk gruppe. (Slik ble de da også oppfattet både av seg selv og av tyske myndigheter.) Fordi det også er tale om det første tyske folkemordet, blir spørsmålet – som vi skal se nedenfor – ofte reist om det er forbindelseslinjer som peker framover mot de ugierninger som seinere i århundret kom til å utspille seg under det tredje riket. Mye taler for at ord som *Konzentrationslager*, *Lebensraum*, *Endlösung*, *Vernichtungskrieg* og *Rassenkampf* er begreper som ble ført videre fra afrikanske kolonier til vår

³³ Rapporten er i sin helhet tilgjengelig på nettstedet <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/whitaker>.

egen verdensdel, og at det således er tale om fellestrekk både når det gjelder ideologisk legitimering, rasebevissthet og måter å føre krig på.³⁴

Det er et klart uttrykk for den økende interessen for å inkludere Namibia i komparative folkemordsstudier at hendingene i 1903–1908 blir viet egne kapitler i bøker med titler som *The specter of genocide* (Gellately og Kiernan 2003), *Century of genocide* (Totten mfl. 2004) og *Genocide: cases, comparisons and contemporary debates* (Jensen 2003). Namibia får også betydelig oppmerksomhet i Mark Levenes ovennevnte flerbindsverk om folkemord og «the rise of the West».³⁵ I den nylig utgitte læreboka *Genocide. A comprehensive introduction* slår Adam Jones fast at Namibia har overtatt Armenias «plass» som det tjuende århundrets første folkemord.³⁶ I tillegg blir Namibia drøftet i flere allmenne framstillinger av krigsforbrytelser, massakrer og etnisk rensning, slik som i Michael Manns nye studie: *The dark side of democracy. Explaining ethnic cleansing*.³⁷ Det er videre verdt å merke seg at Namibia løftes fram i det internasjonale standardverket om konsentrasjonsleirenes historie i det tjuende århundret.³⁸ Også den tyske forskeren Boris Barth drøfter Namibia i boka *Genozid*, der han ut fra restriktive definisjoner konkluderer med at det foreligger et tvilstilfelle, men at det tyske *Vernichtungsfeldzug* uten tvil utviklet seg til alvorlige krigsforbrytelser på grensa til folkemord.³⁹ Nylig har det også blitt trukket fram at Raphael Lemkin tok sikte på å inkludere tysk kolonialisme i sitt planlagte verk om masse mord gjennom historien. Av notatsamlinger og tekstutkast som finnes i arkivene etter Lemkin, går det fram at han samlet materiale både om Namibia, Maji-Maji-krigen i Tanzania og Duala-massakrene i Kamerun.⁴⁰

Selv om det fortsatt er mange uklarheter og sviktende kildegrunnlag, begynner hovedtrekkene nå å bli klare: I løpet av få år ble minst to tredeler av befolkningen i det sentrale og sørlige Namibia drept i kamp eller døde som

³⁴ Dette er perspektiver som særlig er forbundet med nyere arbeider av Madley 2005 og Zimmerer 2005a og 2005b.

³⁵ Se særlig Levene 2005b: 233–256.

³⁶ Jones 2006: 80.

³⁷ Mann 2004. Se også Levene og Roberts 1999, Jonassohn og Björnson 1998 og Rubinstein 2004.

³⁸ Kotek og Rigoulot 2002.

³⁹ Barth 2006: 128–136.

⁴⁰ Det er redegjort for disse funnene hos Schaller 2004 og Schaller 2005, der det samtidig understrekes at Lemkins arbeider bar preg av rasistiske stereoetyper når det gjaldt afrikanere, og at han så på tysk kolonialisme som et uheldig avvik fra en – i hovedsak positiv og siviliserende – kolonisering av «primitive» folk.

følge av sult, tørst og sykdom etter at de ble sperret inne i et ørkenområde, etterfulgt av konsentrasjonsleirer med høy dødelighet. Det som startet som en «vanlig» kolonikrig (også kalt *pasifisering* i offisielle dokumenter), tok etter hvert en retning med flere unike trekk. Dette var en uunngåelig følge av at tyske myndigheter ikke lenger nøyde seg med en militær seier over to folkegrupper – hereroer og namaer – som hadde gjort opprør mot et kolonisystem som frarøvet dem både deres materielle livsgrunnlag og deres menneskeverd. Det ble underveis i krigen eksplisitt formulert og iverksatt en strategi som ledet fram til det som i hovedtyngden av forskningslitteraturen blir omtalt som et bevisst folkemord. Etter at kamphandlingene i all hovedsak var avsluttet, ble de aller fleste overlevende plassert i fange- og arbeidsleirer, som for første gang gjorde *Konzentrationslager* til et ord i det tyske språket, og som i historisk perspektiv kan sies å representere en overgangsform mellom interneringsleirer for sivile og mer «moderne» tvangsarbeids- og dødsleirer. I denne siste fasen av folkemordet, som med rette er kalt «en krig etter krigen», ble de to folkegruppene fratatt jord og kveg, samtidig som de ble underlagt et tysk herredømme som gjennom et detaljert lovverk og et brutalt statsapparat tok sikte på å knuse deres kulturelle, sosiale og politiske identitet.

Mens det er en livlig og uavsluttet fagdebatt om hvorvidt de militære strategier tidlig tok sikte på å utrydde hereroene som folkegruppe, eller om de mer var et uttrykk for situasjonsbestemte forhold på slagmarken og beslutninger truffet av en egenrådig general, er det langt mindre uenighet om at de to neste fasene som fullførte folkemordet – dvs. leirene og angrepene på lokalbefolkningens eksistensgrunnlag – var uttrykk for regulære politiske beslutninger på høyeste hold i det wilhelminske keiserdømmet. Diskusjonen om hvorvidt det fra starten forelå en klar *intensjon* i retning av masseutrydding og folkemord, eller om det mer var tale om en stadig mer ekstrem strategi som følge av selve krigføringens forløp og en krise i makthavernes koloniprojekt, er selvsagt ikke noe særpreg for forskningen omkring Namibia. Det samme perspektiv anlegges ofte i studier av det tredje riket og holocaust, der det legges vekt på hvordan den spesifikke krigs- og krisesituasjonen i 1941 drev fram en klarere samordning av folkemord og kolonisering østover i Europa.⁴¹

⁴¹ Denne diskusjonen er oversiktlig oppsummert hos Browning 2004.

Hva kan vi vite?

I det følgende skal hovedtrekkene i det tyske herredømmet i Namibia bli trukket opp, med vekt på den systematiske utbyttingen og de mange formene for vold og rasisme som kjennetegnet kolonisystemet i åra før krigen brøt ut. I de historiske bakgrunnskapitlene vil det i hovedsak bli anlagt et *strukturperspektiv*, mens et tydeligere *aktørperspektiv* vil prege deler av framstillingen som mer spesifikt er viet utbruddet av krigen og det videre forløpet som førte fram til den store katastrofen. (Slik er det et ønske om å unngå den form for tvangstrøye som ligger i valget mellom disse to idealtypiske tilnærmingene.) I motsetning til det som tidligere var vanlig i litteraturen om folkemordet i Namibia, vil tidsperspektivet også føres helt fram til Tyskland ble fratatt sine kolonier under den første verdenskrigen. Det vil også bli gitt en kort oversikt over den aktuelle diskusjonen om tyske erstatninger og om hvilken plass krigen og folkemordet har i den historiske bevisstheten og i den dagsaktuelle politiske striden i Namibia. I tillegg til en mer kronologisk ordnet framstilling vil det underveis bli lagt vekt på å presentere – og diskutere – ny litteratur og faglige kontroverser. Studien har derfor både et realhistorisk og historiografisk sikte.

Fram til slutten av 1960-tallet var det en høyst beskjeden litteratur som kastet lys over tysk kolonialisme i Afrika og krigen mot lokalbefolkningen sentralt og sør i Namibia. Unntakene er den tyske generalstabens offisielle krigshistorie, sammen med en rik flora av memoarbøker fra offiserer, embetsmenn og ideologer, som etter den første verdenskrigen drømte om å gjenopprette det tyske koloniveldet.⁴² Den manglende interessen i de første tiåra etter 1945 skyldtes både utilgjengelige arkiver og det forhold at Tyskland – i motsetning til Storbritannia og Frankrike – allerede var fratatt sine kolonier i 1919, i tillegg til at det var nazismens framvekst, det tredje riket og verdenskrigen som naturlig nok opptok mest oppmerksomhet. Situasjonen begynte

⁴² Sentralt i memoarlitteraturen står *Elf Jahre Gouverneur in Deutsch-Südwestafrika* (Berlin: 1906), skrevet av Theodor Leutwein, som var *Landeshauptmann* og seinere kolonigvernør fra 1894 til han ble avsatt i november 1904. Selve krigføringen har fått sin offisielle versjon i generalstabens tobindsverk: *Die Kämpfe der deutschen Truppen in Südwestafrika. Auf grund amtlichen Materials bearbeitet von der kriegsgeschichtlichen Abteilung I des grossen Generalstabens* (Berlin: E.J. Mittler: 1906–1908). Selv om den offisielle krigshistorien ble skrevet med tanke på offentliggjøring, blir det fortalt åpenhjertig om brutaliteten i den tyske krigføringen, noe som kan oppfattes som at massedrap i Namibia ikke ble sett på som noen skamplett (Lundtofte 2003: 16). I en anmeldelse i *Militär-Literatur-Zeitung* ble for øvrig første bind av generalstabens historie anbefalt som den beste julegave en far kunne gi sin sønn (Dedering 1999: 214). For en bredere oversikt over denne type kolonilitteratur, se kritiske annoteringer i Eriksen 1989: 78–94.

å endre seg med faghistoriske avhandlinger av Horst Drechsler (1966) og Helmut Bley (1968), begge med grunnlag i nyåpnede koloniarkiver.⁴³

Med sin DDR-bakgrunn var Horst Drechsler særlig opptatt av å vise hvordan det tyske kolonistyre med nødvendighet sprang ut av den økonomiske imperialismen, og i hans beretning ble herero- og namabefolkningens anti-kolonialistiske oppstand sett på som innledningen til den nasjonale frigjøringskampen som nettopp i 1966 gikk inn i en væpnet fase. Når Drechslers arbeid regnes som så epokegjørende, er det ikke minst fordi han var den første til å utnytte koloniarkivene på en systematisk måte. Han kunne også trekke veksler på et bredere faghistorisk miljø som på denne tida studerte tysk imperialisme i de andre afrikanske koloniene.⁴⁴ Den vesttyske historikeren Helmut Bley la på sin side mer vekt på holdningene til tyske bosettere og den lokale koloniadministrasjonen, og reiste spørsmålet – med eksplisitt referanse til Hannah Arendt – om totalitære ideologier hadde sine røtter i europeisk (dvs. ikke bare *tysk*) imperialisme og rasisme.⁴⁵ Deres bøker nådde seinere et internasjonalt publikum gjennom engelskspråklige utgaver, og inntil slutten av 1990-tallet er det deres framstillinger – sammen med et hovedsakelig militærhistorisk arbeid av Jon M. Bridgman – som har vært toneangivende.⁴⁶ Selv om ny kunnskap og nye tolkninger på denne måten er blitt tilgjengelig, er det selvsagt et grunnleggende problem at disse tre bøkene i all hovedsak bygger på tysk kildemateriale, og derfor i liten grad åpner for muligheten til å se historien fra den afrikanske befolkningens eget perspektiv. Både Drechsler, Bley og Bridgman brukte imidlertid den «blåboka» om tysk kolonialisme i Namibia som britiske myndigheter offentliggjorde i 1918, og som inneholder mer enn 40 vitnesbyrd fra afrikanere. Denne rapporten

⁴³ Koloniarkivene fra *Reichskolonialamt* utgjorde en del av det store arkivmaterialet som ble beslaglagt av de allierte etter 1945, og ble ikke overført fra Sovjetunionen til Deutsches Zentralarchiv Potsdam (DDR) før i 1955. Militærarkivene fra krigen i Namibia ble for det meste ødelagt i 1945, og bare et begrenset antall dokumenter er utgitt i kildesamlinger. Tilgjengeligheten for forskning er blitt bedre etter at materialet i 2003 ble mikrofilmet for Namibia National Archives i Windhoek.

⁴⁴ Se bl.a. Stoecker 1986.

⁴⁵ Dette er en problemstilling som i beskjedne grad er ført videre i nyere Namibia-forskning. En av grunnene til dette kan være at Hannah Arendt i *The origins of totalitarianism*, først utgitt i 1951, er lite opptatt av tysk kolonialisme, og at krigen i Namibia knapt nevnes. Derimot får det sørafrikanske apartheidsystemet en grundig behandling.

⁴⁶ For engelske utgaver, se Bley 1971 og Drechsler 1980. Bridgman utgav sin bok i 1981 og kunne derfor trekke veksler på de to tyske historikernes arbeider, samtidig som han tilførte litteraturen ny militærhistorisk kunnskap. Et imponerende pionerverk på engelsk fra 1969 er dessverre ikke publisert (Wallenkampf 1969).

er nå tilgjengelig i et annotert nyopptrykk (Silvester og Gewalt 2003). Flere forskere har i nyere tid forsøkt å trekke inn muntlige beretninger som kilder for sine historiske arbeider, slik det bl.a. gjøres av Jan-Bart Gewalt (1999), men dette har hittil vært for usystematisk til å sette dype spor. Det foreligger imidlertid et interessant pionerarbeid fra den norske antropologen Kirsten Alnæs fra midten av 1980-tallet, der hun har samlet vitnesbyrd fra flere av dem som overlevde flukten inn i Kalahariørkenen (se kapittel 5). Mangelen på afrikansk materiale står i kontrast til forskningen omkring Maji-Maji-krigen i Tanzania omtrent på samme tidspunkt, som kan trekke vekslers på en omfattende innsamling av muntlige beretninger ved hjelp av lokale historikere og studenter på slutten av 1960-tallet.⁴⁷

Namibias selvstendighet i 1990 ble naturlig nok et vendepunkt også i historieforskningen, noe som allerede er kommet til uttrykk gjennom en lang rekke bøker og artikler som bygger på lokalt kildemateriale og et spennende faghistorisk miljø ved landets nye universitet.⁴⁸ Ved hjelp av et utvidet kildegrunnlag og nye problemstillinger er det i dag mulig å skaffe seg langt bredere kunnskap både om tysk kolonialisme og om hererobefolkningens historie før, under og etter folkemordet. I en lang rekke av forfattere er Wolfgang Werner, Gerhard Pool, Dag Henrichsen, Gesine Krüger, Casper E. Erichsen og – ikke minst – Jan-Bart Gewalt sentrale navn.⁴⁹ Litteraturen om den tyske kolonikrigen og den afrikanske motstandskampen er i det aller siste beriket gjennom et knippe av fagbøker, artikler og konferansebidrag fra tyske historikere og samfunnsforskere, som både tar for seg forsømte områder som konsentrasjonsleirenes historie og stiller spørsmålet om det går linjer fram til *holocaust* og det tredje riket.⁵⁰ I forbindelse med

⁴⁷ Det store prosjektet er nylig presentert og sammenfattet hos Laurien 2005. En del av materialet er offentliggjort hos Gwassa og Iliffe (1968), mens 260 intervjuer er tilgjengelig i arkiver både i Tanzania, i Tyskland og i Storbritannia.

⁴⁸ Dessverre foreligger det foreløpig ingen samlet framstilling av tysk kolonialisme i Namibia, slik den første del av det sørafrikanske koloni- og okkupasjonsstyret er dekket i den rikholdige antologien *Namibia under South African rule* (Hayes mfl.1998).

⁴⁹ Se litteraturlista. Felles for den nye litteraturen er at den har benyttet seg av det omfattende og velorganiserte kildematerialet i Namibia National Archives i Windhoek, som supplerer arkivene etter det sentrale *Reichskolonialamt* med lokalt materiale. Det er derfor mulig å kaste nytt lys over temaer som tidligere fikk liten eller ingen oppmerksomhet, slik som konsentrasjonsleirenes historie. Også her gjelder det imidlertid at hovedtyngden av materialet stammer fra tyske kilder. Blant unntakene er en samling brev og dagboksopptegetninger fra namalederen Hendrik Witbooi (se Witbooi 1989) og enkelte brev fra Samuel Maharero.

⁵⁰ Sentrale navn er her Andreas Eckert, Susanne Kuss, Reinhart Kössler, Henning Melber, Werner Hillebrecht, Jürgen Zimmerer og Joachim Zeller, se litteraturlista.

100-årsmarkeringen i 1904 ble viktige sider ved den nye forskningen oppsummert i tre uunnværlige artikkelsamlinger: *Völkermord in Deutsch-Südwestafrika. Der Kolonialkrieg (1904–1908) in Namibia und seine Folgen* (Zimmerer og Zeller 2003), *Namibia-Deutschland. Eine geteilte Geschichte* (Förster mfl. 2004) og *Genozid und Gedenken* (Melber 2005b).⁵¹ Det bør også nevnes at forskningslitteraturen omkring konsentrasjonsleirenes historie nylig er beriket med en veldokumentert avhandling: «*The angel of death has descended violently among them: Concentration camps and prisoners-of-war in Namibia, 1904–1908*» (Erichsen 2005). Den historiografiske debatten og spørsmålet om tyske erstatninger er sammenfattet i *Kolonialschuld und Entschädigung* (Böhlke-Itzen 2004). Denne nye oppmerksomheten omkring kolonialisme og krig i Namibia ser imidlertid ikke ut til å ha satt nevneverdige spor etter seg i mer allmenne framstillinger av tysk historie i denne perioden.⁵²

Det har også kommet flere spennende bidrag som tar for seg den aktuelle «kampen om historien» med utgangspunkt i diskusjonen om det offisielle Tysklands erkjennelse – eller manglende erkjennelse – av det koloniale folkemordet og de krav om erstatninger (*Wiedergutmachung*) som nylig er framsett. I denne forbindelse er kritisk søkelys også rettet mot dagens namibiske regjering og dens selektive bruk av landets historie for egne politiske formål. Som et ledd i hundreårsmarkeringen i 2004/2005 ble det dessuten avholdt

⁵¹ For en konsis oversikt over den nye forskningen, se Kössler og Melber 2004b. For dem som ikke leser tysk, er det verdt å merke seg at en engelsk utgave av *Völkermord in Deutsch Südwestafrika* er under utgivelse på Merlin Press våren 2007.

⁵² I en av de mest brukte lærebøkene bruker David Blackbourn bare en snau setning om selve krigen. Forfatteren beskriver for øvrig rasetenkningen i det wilhelminske Tyskland som «an attitude of assumed superiority which made possible a treatment of native peoples then almost unthinkable within Europe itself», se Blackbourn 2003: 328. I Volker Berghahns nye bok – *Imperial Germany* – er det heller ikke stort mer å lese, men det er verdt å merke seg at forfatteren taler om at det ble brukt «genocidal methods» mot hererobefolkningen (Berghahn 2005: 262). I Martin Kitchens ellers meget lesverdige oversikt over perioden mellom 1800 og 2000 er krigen i Namibia nevnt i forbifarten i forbindelse med valget i 1907 (Kitchen 2006: 193). I biografien *Kaiser Wilhelm II* har forfatteren knapt fått med seg at keiseren spilte en sentral rolle under Tysklands første krig etter 1871 (Clark 2000). I sitt storverk *The coming of the third reich* taler imidlertid Richard J. Evans om «an act of deliberate genocide» i bakgrunnskapitlet som trekker opp det tredje rikets historiske arv (Evans 2004: 12). Mest påfallende er den totale tausheten om krigen i Namibia i de to oversiktsverkene for perioden mellom 1870 og den første verdenskrigen som er skrevet av så framstående tyske historikere som Hans-Ulrich Wehler (1985) og Wolfgang J. Mommsen (1995).

flere internasjonale konferanser.⁵³ Når det gjelder de dramatiske åra mellom 1903 og 1908, er det likevel et faktum at det fortsatt er få holdepunkter for å vite noe utfyllende og sikkert om afrikanske motiver, strategier og mål.⁵⁴

Både komparativ folkemordsforskning og spesifikke studier av Namibias historie gjør at det er langt lettere enn bare for noen få år siden å gi en samlet framstilling av folkemordet i 1903–08. Det er ikke lenge siden Sven Lindqvist i en mye omtalt bok kunne skrive at «ingen snakker om tyskernes utryddelse av hererofolket i Hitlers barndom».⁵⁵ Som det vil gå fram av den videre framstillingen, er ikke dette et utsagn som i dag er like treffende.

⁵³ I tillegg til en lang rekke konferanser og seminarer var det også mange minnehøytideligheter og utstillinger både i Namibia og i Tyskland. Et eksempel på det siste er en omfattende utstilling som har vært vist både i Köln og i Berlin, og som ligger til grunn for Förster mfl. 2004. Det er påfallende at knapt noen av de mange høytidelighetene i Namibia og Tyskland har vært i offentlig regi. En omfattende oversikt over forskjellige markeringer i 2004/05 er gitt hos Zeller 2005.

⁵⁴ Et spennende forsøk på å få fram ny kunnskap om holdninger til krigen og måten historisk bevissthet er bearbeidet på både innenfor hererosamfunnet og hos tyske krigsdeltakere, er gjort av Gesine Krüger (1999).

⁵⁵ Lindqvist 1993: 13. Det er ikke utenkelig at denne formuleringen er valgt for å bringe tankene hen mot Hitlers kjente utsagn, «Wer redet heute von der Vernichtung der Armenier?», sitert hos Jones 2006: 116.

Kapittel 2

Et kort historisk riss

Økologi og bosetting

For å forstå den kompromissløse konflikten som etter hvert kom til å utspille seg mellom den tyske kolonimakten og lokalbefolkningen i sentrale og sørlige deler av Namibia, er det naturlig å starte med et kort riss av økologiske soner, bosettingsmønster og førkoloniale produksjonsmåter.⁵⁶

Hvis vi først løfter blikket mot den delen av Namibia som vender ut mot Atlanterhavet, møter vi høye sanddyner og en nærmest ubeboelig kyststripe som er 80–130 km bred. Dette området, kjent som *Namibørkenen*, utgjør ca. 15 prosent av Namibias areal. Det er lengst sør i denne ørkenen at det ble gjort rike diamantfunn mot slutten av den tyske koloniperioden.

Sentralplatået dekker omtrent halvparten av Namibias areal og varierer mye i høyde, vegetasjon og nedbør. Platået ligger gjennomgående på 1000–2000 moh. Lengst i nord er det sletter med savanne, som gir grunnlag for en kombinasjon av kveghold og åkerbruk (hirse og durra). Det er her, på de ca. seks prosentene av Namibias areal som er kjent som Ovamboland, at over halvparten av dagens befolkning bor. De andre delene av platået er derimot ikke egnet til særlig annet enn beitemarker. Sentralt er det mest vanlig med kvegdrift, mens den sparsomme vegetasjonen lenger sør begrenser virksomheten til saue- og geitehold. Mot grensa til Sør-Afrika er det nærmest tale om halvørken.

Den vestlige delen av *Kalahariørkenen* (resten ligger i Botswana) utgjør de resterende 35 prosent av Namibia. Også her er det stor variasjon, fra gode beitemarker i enkelte distrikter i nord til karrige og sandholdige områder, også kjent som *sandveld* eller – med et afrikansk navn – Omaheke. Innover mot Botswana er det så høy temperatur og rask fordamping at verken mennesker, dyr eller

⁵⁶ For gode sammenfatninger av et slikt perspektiv, se kapittel 1 («Ecology and conflict in German South West Africa») hos Emmett 1999 og kapittel 1 («Herero pastoralism before 1915: Social and economic relations») hos Werner 1998. Geografisk landkunnskap og hovedtrekk i førkolonial historie presenteres også i Eriksen 1982.

planter kan overleve i lengden. Som vi seinere skal se, var det i Omaheke og i ørkenen inn mot Botswana at tusener måtte bøte med livet i 1904/05.

Namibias sårbare økologi har ført til at mesteparten av landet alltid har vært tynt befolket. Som nevnt ovenfor er unntaket de områdene lengst i nord der åker- og husdyrbruk, sammen med en betydelig førkolonial fjernhandel, gav rom for et materielt overskudd og sosial ulikhet. De forskjellige ovambotalende folkegruppene var derfor organisert i samfunn med et styrende høvdingsjikt. Tett bosetting og statsdannelser med militærmakt gjorde at kolonimyndighetene – utvilsomt med rette – fryktet omfattende motstand i nord. Til tross for enkelte forsøk ble denne delen av Namibia derfor aldri underlagt direkte tysk herredømme.

I de andre delene av sentralplatået – det vil si fra Oranjeelva i sør til Etosha Pan i nord – gav mangel på åpne vannkilder, lite (og uregelmessig) nedbør og karrig jord ikke grunnlag for annet enn en spredt bosetting med kvegdrift, i tillegg til litt hagebruk og sporadisk oppdyrking av elveleier. En slik livsform er kjent som *pastoralisme*. I denne økologiske sonen har en befolkning som taler et hererospråk, utgjort hovedtyngden siden deres innvandring startet for mer enn 400 år siden. Det vanlige er at bantutalende folkegrupper i Afrika er fastboende og driver med kombinert åkerbruk og kvegdrift, gjerne basert på fast bosetting. Slik skiller de bantutalende hereropastoralistene seg ut. Det er her tale om hereroer som en vid samlebetegnelse på folk – og ikke noen enhetlig «stamme» – som i hovedsak taler det samme språk (*otjiherero*). I det førkoloniale Namibia var det en lang rekke folkegrupper med distinkt historie og ulike bosettingsområder som ble omfattet av dette begrepet, mens det i dagens Namibia er vanlig å tale om tre hovedgrupper: Herero, Mbanderu og Himba.

Fordi kveghold krever sesongmessig flytting på leting etter beitemarker og vann, var det ikke klart avgrensede områder for de ulike hererogruppernes geografiske tilhørighet. (Ordet «grense» har da heller ingen klar mening på *otjiherero*.) Ettersom det var porøse grenser og ingen privat eiendomsrett til jord i tradisjonell forstand, er det i kvegflokkenes størrelse vi finner de viktigste forklaringene på økende sosial ulikhet utover på 1800-tallet. I tillegg til at deler av kvegbestanden ble eid kollektivt av storfamilier (eller klaner), var det også mange enkeltpersoner i ledende samfunnssjikt som disponerte store kvegflokker. Avhengigheten av melk som det viktigste innslaget i kostholdet, bidro til å gi kveg en sentral plass i hereroenes livsform, kulturelle identitet og samfunnsorganisering. (Det heter at hererospråket har over 1000

ord med tilknytning til kveg.)⁵⁷ Oksekjerrer var dessuten det viktigste transportmidlet. Store kvegflokker ble sett på som en viktig reservekapital, ettersom det økte sjansen for at i alle fall noen kyr overlevde de mange og lange tørkeperiodene. Kjøp og salg av kveg var ingen utbredt foreteelse i perioden fram til europeiske handelsfolk begynte å gjøre seg gjeldende midt på 1800-tallet. Det er vanlig å anta at hererobefolkningen samlet utgjorde et folketall på rundt 80 000 ved inngangen til den tyske koloniseringen. Når dette tallet er så omstridt, skyldes det særlig at det seinere har dannet grunnlaget for de fleste beregninger av folkemordets tallmessige omfang.⁵⁸

Lengst sør var det geite- og sauehold, kombinert med jakt og sanking av matvekster, som utgjorde livsgrunnlaget. De fleste innbyggere i sør, som representerte en slags mellomform mellom pastoralisme og mer nomadepregete jeger- og sankerkultur, er kjent under fellesbetegnelsen *nama* eller *khoikhoi*. (Tidligere ble nedsettende uttrykk som «hottentotter» brukt.) Dette samlebegrepet omfatter også forskjellige folkegrupper som i perioden 1780–1850 ble presset ut fra Sør-Afrika, noe som var et resultat både av britisk kolonisering og av afrikaanstalende boeres jordokkupasjon som følge av deres folkevandringer ut fra Kappområdet. Kanskje utgjorde namabefolkningen samlet ca. 20 000 midt på 1880-tallet.⁵⁹

I tillegg til ovambo-, herero- og namatalende folkegrupper har Namibia også innslag av en rekke andre etniske grupper. Det er vanlig å regne *sanfolk* (også

⁵⁷ Ifølge opprinnelsesmytene gav skaperen hererobefolkningen ei ku og en okse, mens resten av menneskeheten måtte klare seg med mindre gaver. Det samme går fram av uttrykket «Everyone is greedy. The European is devoted to dead metals. We are more intelligent, we get our joy out of living creatures», sitert hos Bridgman 1981: 17.

⁵⁸ Det eldste anslaget for perioden rett før koloniseringen bygger på opplysninger fra misjonær J. Irlé i 1874, som oppgir tallet på hereroer til 70–80 000. I tillegg kom ca. 20 000 fra Mbanderu-folkegruppa, som vanligvis regnes med i den upresise samlebetegnelsen *hereroer*. I 1876 oppgav den britiske utsendingen W. Palgrave at de to gruppene til sammen utgjorde 85 000. Fra koloniguvernør Theodor Leutwein foreligger det tall som varierer fra 60–70 000 til 100 000. Disse anslagene diskuteres nærmere hos bl.a. Pool 1991: 278–279, Bridgman 1981: 25–16 og Hull 2005: 7–8. Bridgman 1981: 26.

⁵⁹ Det er høyst misvisende når det ofte tales om namabefolkningen som en enhetlig folkegruppe eller som en «stamme» i førkoloniale tider, ettersom det her dreier seg om en rekke ulike sosiale formasjoner bygd opp omkring lokale klaner. For en kort oversikt, se Hillebrecht 2003.

kalt «buskmenn») som urfolk.⁶⁰ Mot slutten av 1800-tallet var de blitt presset stadig lenger ut mot Namib- og Kalahariørkenen. I likhet med *damarafolk* stod mange av dem også i et underdanig tjeneste- eller slaveforhold til et mer velstående sjikt av hereroer med store kvegflokker. *Rehoboth Basters*, som er etterkommere etter europeere og khoikhoifolk, er for det meste innvandrere som kom fra den andre sida av Oranjeelva så seint som mot slutten av 1860-tallet.⁶¹

På vei mot kolonisering

Gjennom hele 1800-tallet førte økende europeisk handels- og misjonsvirksomhet – sammen med stadig flere konflikter mellom afrikanske folkegrupper – til dramatiske samfunnsmessige omveltninger. Mens eurosentrisk historieskrivning gjerne har sett på 1800-tallet som en evig kamp mellom distinkte etniske grupper (eller «stammer»), der tysk «pasifisering» skapte fred, har ny forskning vist at 1800-tallets historie i det sentrale Namibia er langt mer sammensatt og kompleks.⁶²

Allerede tidlig i århundret ble det innledet misjonsvirksomhet i sørlige og sentrale deler av landet, mens handelsmenn fra flere europeiske land etablerte seg med gruvedrift og oppkjøp av kveg som ble drevet til Walvis Bay eller Cape Town.⁶³ I tillegg til kveg ble også kopper, elfenbein og strutsefjær byttet mot våpen. I perioder med alvorlig og langvarig tørke søkte mange herero-kvegeiere sørover på jakt etter nye beitemarker, noe som sammen med befolkningsøkning førte til væpnede sammenstøt med namagrupper som var vant til å bruke de samme områdene. På samme måte hendte det ofte at namatalende grupper beveget seg nordover på kvegraid. Ikke minst tiltok slike tokter i omfang

⁶⁰ Både under tysk og under sørafrikansk koloniokkupasjon og i det selvstendige Namibia er sanfolk utbyttet, diskriminert og sett ned på av flertallet. Den beste framstillingen er gitt av Gordon og Sholto-Douglas 1999, der det for øvrig argumenteres for at ordet «buskfolk» kan brukes i sin historiske kontekst. Den namibiske historikeren Peter Katjavivi bruker *ovakuru-vehi*, som er et herero-ord som betyr urfolk / opprinnelige folk (Katjavivi 1988: 1). San- og namaspråket hører med til den samme språkgruppa (*khoisan*), og det er både etnisk og sosialt høyst flytende grenser mellom de to folkegruppene (se bl.a. Melber 2000: 21).

⁶¹ *Rehoboth Basters* er en betegnelse som de selv fortsatt bruker, til tross for at ordet gir konnotasjoner i retning av «bastarder».

⁶² Se bl.a. Melber 2000, Krüger 2003, Gewalt 1999, Werner 1999 og Henrichsen 2004.

⁶³ For en kort oversikt over misjonsselskapenes rolle i denne perioden, se bl.a. Melber 1982: 58–64. Blant de første i det rhinske misjonsselskapets tjeneste (1842) var nordmannen Hans Chr. Knudsen, som i dag har fått sitt museum ved Bethanie. Dette forklarer hvorfor det første landkartet fra 1845 tydelig viser stedsnavnet Guldbrandsdalen (*sic*).

etter at kveg begynte å bli byttet mot våpen, hester, vogner og andre varer som europeiske handelsfolk hadde med seg. Med sine røtter i Sør-Afrika hadde særlig de folkegruppene som er kjent under betegnelsen *Oorlam*, et militært forsprang gjennom sin organisering i kommandogrupper og sin erfaring med hester og geværer. De smeltet etter hvert sammen med andre innbyggere i sør, som de delte språk med, og regnes derfor med i den vide namabetegnelsen.

Midt på 1800-tallet gjennomførte en Oorlam-gruppe under ledelse av Jan Jonker Afrikaner flere militære framstøt som førte til at de i lange perioder dominerte enkelte områder helt opp til Windhoek og Okahandja, som tradisjonelt hadde vært hereroenes kjernebosetting. Bare avbrutt av enkelte fredsperioder varte denne konflikten helt fram til 1892, dvs. på et tidspunkt hvor stadig flere afrikanere forstod at den tyske koloniseringen hadde skapt et behov for å stå sammen.

Mot slutten av 1860-tallet bad tyske misjonærer om beskyttelse fra Preussen, dvs. kolonisering, men her var myndighetene på denne tida mer opptatt av tysk samling og krig mot Frankrike. Andre misjonærer og handelsfolk satte sin lit til Storbritannia, men på dette tidspunktet var det liten stemning for noen formell kolonisering. De britiske interessene var mest knyttet til jord, mineraler og handel i selve Sør-Afrika, og det var lite ved de karrige områdene nord for Oranjeelva som fristet. Ved kysten var det noe annerledes, og her ble enkelte øyer som var rike på guano (fuglemøkk som var verdifull gjødsel), annektert i 1867. I 1878 ble det britiske flagget heist i havnebyen Walvis Bay.⁶⁴

Etter den tyske samlingen i 1871 tok det tid før den nye staten kastet seg inn i kolonikappløpet. Det foreligger en omfangsrik litteratur som diskuterer hvorfor Bismarck lenge var så skeptisk til formell kolonisering, og hvorfor han etter hvert endret oppfatning. (Så seint som i 1881 erklærte han at Tyskland ikke skulle ha noen kolonipolitikk så lenge han var kansler, og han avviste med hånlatter det franske forslaget om å bytte Alsace-Lorraine mot Indokina). Tidligere ble dette skiftet sett i sammenheng med stormaktsdiplomati, rivalisering i Europa og behovet for å vise seg fram som en internasjonal stormakt. Fra marxistiske historikere i det tidligere Øst-Tyskland ble denne kursendringen i hovedsak analysert som et resultat av den tyske monopol-kapitalismens ekspansjon, særlig med røtter i finansinteresser. En rekke studier

⁶⁴ Mye tyder på at de britiske myndighetene i Kappkolonien ville ha annektert større områder om de ikke på denne tida hadde hendene fulle med å slå ned afrikansk motstand både i det østlige Kapp og i zuluområdene på østkysten. Walvis Bay ble holdt utenfor det tyske kolonistyre, og forble annektert av Sør-Afrika helt fram til området ble overført til Namibia i 1994, dvs. fire år etter selvstendigheten.

innenfor denne retningen er oppsummert i samleverket *German imperialism in Africa*.⁶⁵ På 1970-tallet ble den vesttyske historikeren Hans-Ulrich Wehler kjent for sin tese om at forklaringen heller burde søkes i innenrikspolitisk taktikk og «sosialimperialisme», der Bismarck ikke minst var opptatt av å vende oppmerksomheten bort fra økonomiske nedgangstider på 1870-tallet og gryende sosiale motsetninger i det nye industrisamfunnet.⁶⁶ Det er da også verdt å merke seg at interessen for kolonier i tid falt sammen med at Bismarck skjerpert sin antisosialistiske profil, avbrøt samarbeidet med liberale politikere og slo inn på en proteksjonistisk politikk for å beskytte den framvoksende storindustrien og gi statskassa økte inntekter. Han var heller ikke ufølsom overfor middelklassens kolonipropaganda og nasjonalistiske retorikk. I 1879 kom dessuten den innflytelsesrike – og agitatoriske – boka *Bedarf Deutschland der Colonien? Eine politisch-ökonomische Betrachtung*, skrevet av Friederich Fabri, leder for Rheinische Missionsgesellschaft, som lenge hadde vært det toneangivende misjonsselskapet i det sørlige og sentrale Namibia. Misjonsselskapets interesse for økonomisk kolonisering kom også til uttrykk gjennom opprettelsen av Missions-Handels-Aktiengesellschaft i 1870, som bl.a. spesialiserte seg på import av våpen og ammunisjon. Fabri er av mange regnet som sin tids ledende koloniagitor med gode politiske forbindelser, og han framstilte eksport av mennesker (overbefolkning), varer (overproduksjon) og penger (kapitaloverskudd) til koloniene som det beste svaret på økonomisk krise mot slutten av 1870-tallet.⁶⁷

Selv om slike generelle forklaringsmodeller utvilsomt har sin verdi, er de ikke alltid like velegnet til å kaste lys over det spesifikke forløpet som koloniseringen fikk i Namibia. Det kan derfor være mer interessant å analysere den konkrete utviklingen i lys av de synspunkter som Woodruff D. Smith har lagt fram, og hvor søkelyset rettes mot to underliggende strømninger som både var med på å drive Tyskland inn i delingen av Afrika og deretter føre landet videre inn i det imperialistiske kappløpet fram til 1914.⁶⁸ Den første av disse strømningene, som er gitt betegnelsen *Lebensraum* (selv om begrepet først slo gjennom litt seinere), finner vi i ønsket om å opprette kolonier for tyske

⁶⁵ Stoecker 1986.

⁶⁶ Denne omstridte tesen om «innerrikspolitikkens primat» er utviklet av Wehler i en lang rekke publikasjoner. For en oversikt på engelsk, se Wehler 1985. En kritisk drøfting av Wehlers tese finnes bl.a. hos Mommsen 1995.

⁶⁷ Graichen og Gründer 2005: 80. For en grundig studie av Fabris betydning for tysk imperialisme og Afrika-kolonisering, se Bade 1975.

⁶⁸ Smith 1978 og 1981. Den siste av disse to bøkene har sin særlige verdi fordi forfatteren i denne perioden finner ideologiske røtter til det som seinere ble naziregimets imperialistiske politikk.

emigranter, ikke minst bønder som kunne skape et slags førindustrielt, eller agrarromantisk, lite stykke Tyskland. Både USAs tiltrekningskraft og de karrige forholdene i Namibia, sammen med en svak koloniadministrasjon og motstand fra lokale folkegrupper, gjorde imidlertid at det fram til 1904 bare var noen få tusen tyskere som utvandret. (På samme tid utvandret 3,5 millioner tyskere til USA.) Men selv det beskjedne antallet tyskere i Namibia var, som vi skal se nedenfor, mange nok til å gi grunnlag for en kamp – på liv og død – om jord og kveg og til å utvikle en rasistisk form for *Lebensraum*-ideologi med dramatiske følger for den afrikanske lokalbefolkningen.

I tillegg til påvirkningen fra dem som håpet på utvandring til afrikanske jordbrukskolonier (*Ackerbau- und Siedlungskolonien*), viser Woodruff D. Smith også at flere handelsselskaper ønsket statlig beskyttelse mot innen- og utenlandske konkurrenter, i tillegg til at industriselskaper presset på for å sikre seg kolonier som på lengre sikt kunne bli leverandører av råvarer (gummi, bomull osv.) og tjene som markeder for tyske eksportprodukter. Dette er et tema som ikke minst ble viktig som følge av den europeiske nedgangsperioden etter 1873. Ifølge Woodruff D. Smith smeltet hensynet til tyske næringsinteresser etter hvert sammen med et generelt ønske om stormaktsstatus, slik at grunnlaget på denne måten ble lagt for en offensiv *Weltpolitik* fram mot 1914.

Etter hvert som andre land kastet seg inn i kappløpet, skapte frykten for at tyske interesser ville bli skviset ut, en ny offensiv i retning av Afrika. (De ivrigste talte om «ein Platz an der afrikanischen Sonne» og om «ein deutsches Indien in Afrika».)⁶⁹ Tyske handelsselskaper var allerede aktivt engasjert i Vest-Afrika før koloniseringen, noe som er med på å forklare hvorfor Kamerun og Togo i 1884 ble erklært som tyske protektorater hvor konkurrerende franske og britiske selskaper ble stengt ute.⁷⁰ Tysk Øst-Afrika (Tanganyika) ble tidlig utpekt som tysk «innflytelsessfære» etter initiativ fra Carl Peters og andre ledende *Kolonial-Konquistadoren*.⁷¹ I Namibia skjedde gjennombruddet for tysk kolonisering allerede i 1883 da Bremen-kjøpmannen F.A. Lüderitz gjennom en storstilt svindel «kjøpte» en del av kystområdet innenfor Angra Pequena (nå Lüderitz). Ved å hevde at overføringen gjaldt for «geografiske mil» istedenfor «engelske mil», gjorde Lüderitz krav på et område som var fire ganger større enn det som den lokale namalederen hadde gått

⁶⁹ Gründer 2004: 33. For to nylige oversiktsverk over tysk kolonialisme, se van Laak 2005 og Graichen og Gründer 2005.

⁷⁰ Se kapittel 3 hos Stoecker 1986.

⁷¹ Uttrykket brukes bl.a. av Morlang 2006: 83. For en ny Carl Peters-biografi, se Perras 2004.

med på.⁷² Lüderitz så selv på dette som starten på et tysk storrike som skulle omfatte sammenhengende områder fra Atlanterhavskysten til Indiahavet, inkludert de sørafrikanske «boerrepublikkene» Oranje- og Transvaal.⁷³ Det ble også spekulert i hvorvidt områder nord for Oranjeelva kunne ha gull- og diamantforekomster, etter at store funn ble gjort i Sør-Afrika i 1870-åra. Etter en del diplomatisk kontakt mellom Storbritannia og Tyskland endte det i mai 1884 med at Bismarck kunngjorde at «Südwestafrika» nå var blitt tysk innflytelsessfære.⁷⁴ I august samme år fulgte han opp med å erklære at dette i første omgang gjaldt for en 15 mil bred kyststripe fra Oranjeelva i sør til Kuneneelva i nord, noe som til sammen utgjorde nærmere 600 000 km². På Berlin-konferansen, som i 1884/85 delte Afrika mellom kolonimaktene, ble de tyske interessene bekreftet.⁷⁵ Utenom Afrika skaffet Tyskland seg noen mindre øyer i Stillehavet og Kiachow på den kinesiske Shantunghalvøya. Selv om det tyske imperiet samlet hadde en meget beskjeden utstrekning sammenliknet med franske og britiske rivaler, var det i utstrekning seks ganger større enn moderlandet selv.⁷⁶

Under tysk herredømme

Én ting var å stykke opp Afrika på kartet, noe annet var for Tyskland å gjennomføre den formen for effektiv okkupasjon og administrativ tilstedeværelse som Berlin-avtalen krevde. Bismarck var åpenbart lite interessert i å bruke statlige midler til å skaffe seg *Oberherrschaft* i praksis, og ønsket heller ingen opprivende politisk strid i Riksdagen om bevilgninger til et så usikkert tiltak. Han så isteden for seg at det tyske herredømmet ble administrert og finansiert av private konsesjonsselskaper, slik som det som ble ledet av Lüderitz selv. Problemet var imidlertid at det var stor avstand mellom Lüderitz' ambisjoner

⁷² Betalingen var 100 pund sterling og 200 geværer. Svindelaffæren er omtalt bl.a. hos Graichen og Gründer 2005: 72.

⁷³ Se bl.a. Melber 1982: 65–69 og Gründer 1999: 176.

⁷⁴ Klarsignalet ble gitt i form av et telegram fra Bismarck til den tyske konsulen i Cape Town. Som rival lot ikke Storbritannia til å være særlig bekymret over denne annekteringen. Ifølge Gladstone så han med «satisfaction, sympathy and joy upon the extension of Germany in these desert places in the sun», sitert hos Cocker 1998: 285.

⁷⁵ For en kortfattet presentasjon av Berlin-konferansen og Afrikas deling, se Wesseling 1996. Samme forfatter gir en god oversikt over tysk kolonisering i Wesseling 2004. Det grundige standardverket om Berlin-konferansen er Förster mfl. 1989.

⁷⁶ Gründer 1999: 93.

og hans finansielle ressurser, og hans interesser ble derfor i 1885 overtatt av *Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwestafrika*. Selv om flere tyske storbanker (deriblant Dresdner Bank, Deutsche Bank og Disconto-Gesellschaft) stod bak det nye selskapet som var opprettet for anledningen, var det – før de store diamantfunnene ble gjort i 1908 – liten investeringspågang. Det viste seg også raskt at selskapet var mest interessert i å sitte på jordeiendommer i påvente av framtidig verdistigning og eventuelle mineralfunn. For å trekke kapital til landet tildelte tyske kolonimyndigheter i tillegg rettigheter til *Otavi Minen- und Eisenbahngesellschaft (OMEG)* og det britiske/sørafrikanske *The South West African Company Ltd (SWACO)*, som begge var interesserte i kopperforekomstene rundt Tsumeb.⁷⁷

Det tok lang tid før de private investeringene kom til å kaste noe nevneverdig av seg, og i de første åra etter Bismarcks avgang i 1890 var det rett og slett et åpent spørsmål om Tyskland i det hele tatt ville holde på Namibia. Når resultatet likevel ble et fortsatt tysk herredømme, er det naturlig å se dette i lys av sterke nasjonalistiske strømninger i Tyskland, der kolonisering ble sett på både som en patriotisk og pangermansk dyd, en logisk videreføring av den tyske samlingen, et symbol på stormaktsstatus og som en åpning for tysk bosetting og spredning av «die Vorherrschaft der deutschen Edelfrasse» til alle verdenshjørner.⁷⁸ Sentralt her stod organisasjoner som *Deutsche Kolonialgesellschaft (DKG)*, som ble opprettet i 1887. Som organisasjon hadde ikke DKG like stor oppslutning som det mer kjente *Flottenverein*, som også brukte kolonispørsmålet og tyske interesser i andre verdensdeler som et argument for sin kampanje for storstilt marineoppbygging. DKG var heller ikke så ytterliggående i sin nasjonalisme som det pangermanske *Alldeutscher Verband*, som særlig rettet sin ekspansjonsiver østover på det europeiske kontinentet, og som manet til kamp mot jøder og sosialdemokrater. Blant

⁷⁷ Horst Drechsler har i en nyere studie behandlet konsesjonsselskapenes og finanskapitalens interesser i Namibia, og viser at deres betydning var større enn antatt i tidligere historieforskning (Drechsler 1996).

⁷⁸ En ledende ideolog innenfor denne retningen var Carl Peters, som var opphav til flere koloniskandaler på grunn av økonomisk svindel og brutalitet i Tysk Øst-Afrika. I Nazi-Tyskland ble han løftet fram som en helt som tidlig kjempet for tysk *Lebensraum*. Levene 2005b: 241 omtaler Peters som «the maverick, arrogant, sadistic and quite extraordinarily narcissistic founder of the German Society for Colonisation». For en omfattende biografi, se Perras 2004.

ivrige DKG-medlemmer før 1914 var navn som skulle seinere skulle bli enda mer kjente: Alfred Hugenberg, Hugo Stinnes og Alfred Krupp.⁷⁹

Den tyske koloniadministrasjonen i Namibia var meget beskjeden og bestod i perioden 1885–90 bare av en håndfull utsendte representanter under ledelse av *Reichskommissar* Heinrich Göring (far til den seinere mer kjente riksmarskalk). De første militære enhetene – *Die Schutztruppe* – kom på plass etter at flere folkegrupper nektet å bøye seg for kravet om «beskyttelsesavtaler», noe som fikk keiser Wilhelm II til å gripe inn og sende tropper for å sette makt bak kravene.

Som i så mange andre deler av Afrika var forutsetningen for det nye styret at det ble inngått avtaler der ledere for forskjellige lokale folkegrupper ble tilbudt «beskyttelse» (*Schutz- und Freundschaftsverträge*). Fra afrikansk side ble det ofte lagt vekt på at de var «partnere», og at deres underskrifter sikret råderett i mange viktige spørsmål.⁸⁰ Det var gjennom slike avtaler – inngått med varierende grad av frivillighet og ledsaget av vage løfter om samarbeid – at de fleste områder i det sørlige og sentrale Namibia kom under tysk administrasjon, i tillegg til at tyske misjonsselskaper på stedet hjalp til med å etablere det nye maktforholdet.⁸¹ I de tett befolkete områder med ovambotalende folkegrupper i nord, der befolkningen var i stand til å organisere en betydelig militær motstand, klarte Tyskland derimot aldri å sikre seg noen direkte kontroll.

I mange tilfeller håpet lokale ledere på at det nye samarbeidet med Tyskland ville gi et reelt vern mot andre folkegrupper de var i konflikt med, og de festet lit til forsikringene om at de skulle få beholde sin tradisjonelle samsfunnsform. I starten var det heller ikke lett å forestille seg hva det tyske herredømmet i virkeligheten kom til å innebære, men i møtet med tysk rasisme og jordokkupasjon skulle slike forhåpninger om beskyttelse og samarbeid etter

⁷⁹ Disse tre organisasjonene utgjorde et knippe av høyrenasjonalistiske organisasjoner med mange forbindelseslinjer seg i mellom, slik det bl.a. blir påvist hos Eley 1991. Ifølge Hull 2003: 141–142 inntar de prokolonialistiske og pangermanske kamporganisasjonene en meget viktig rolle i tysk historie, ikke minst fordi de «brought the destructive principles of imperialism home to Europe, to be applied to Europeans in a future German continental imperium». Hannah Arendt legger i *The origins of totalitarianism* særlig vekt på de pangermanske og panslaviske strømningenes betydning som kilder for nazistisk ideologi (Arendt 1985: 226–266).

⁸⁰ Den viktigste av disse avtalene, som ble undertegnet av Maharero på vegne av hererobefolkningen, er i sin helhet gjengitt hos Böhlke-Itzen 2005: 139–140.

⁸¹ Som bl.a. Pool 1992: 64 framhever, er det vanskelig å tenke seg at det tyske herredømmet kunne blitt etablert så raskt og uten bruk av omfattende militærmakt hvis det ikke hadde vært for misjonsselskapenes aktive medvirkning.

hvert vise seg å bygge på en illusjon.⁸² Det mest kjente eksempel på en slik samarbeidsavtale var den som hererolederen Maharero undertegnet i oktober 1885, dvs. på et tidspunkt hvor han fortsatt befant seg i væpnet konflikt med namatalende grupper i sør. Det viste seg imidlertid raskt at den tyske administrasjonen var for svak (eller uvillig) til å gi den beskyttelse som var stilt i utsikt. Som *Landeshauptmann* og leder av kolonitroppene var Curt von Francois åpenbart tilfreds med at krigen mellom namaer og hereroer fortsatte.⁸³

Som nevnt ovenfor var det mot slutten av 1880-tallet ikke opplagt at tyske myndigheter ville finne det bryet verdt å fortsette koloniseringen av et område hvor store deler av lokalbefolkningen var motstridig, og hvor få tyske selskaper meldte sin interesse. Saken ble imidlertid avgjort i 1893, da rikskansler Leo von Caprivi gjorde det klart i Riksdagen at Namibia skulle forbli tysk for all framtid.⁸⁴ Dette var imidlertid lettere sagt enn gjort, og i den sørlige delen av landet var det fortsatt stor motstand mot å gi etter for tyske krav. Det fremste symbolet på en slik holdning var utvilsomt den legendariske namalederen Hendrik Witbooi, som holdt stand mot den tyske militærmakten helt fram til 1894. Han var velutdannet, språkmektig og hadde nær tilknytning til kristen misjon, og var mot denne bakgrunn i stand til å analysere den tyske koloniseringen og dens framtidige konsekvenser bedre enn de fleste afrikanske ledere. Med sitt kjennskap til europeisk historie og de rådende teorier om statssuverenitet gjorde han også krav på å bli behandlet med den samme respekt som europeiske konger. Interessant nok skrev han allerede i mai 1890 et brev til hererolederen Samuel Maharero, der han forutseende advarte mot å samarbeide med et Tyskland som med tid og stunder kom til å ta fra den afrikanske befolkningen både deres jord og deres selvstyre:

⁸² Michael Mann forklarer denne illusjonen slik: «Tribal elites often complied on the assumption that they were the status equals of the colonial elite and the status superiors of the uncultured mass of white settlers (...) They wanted the policy of lateral aristocratic assimilation. They deluded themselves. Some imagined a future roughly like that of Mexican or Inca aristocrats, sires of a new mestizo ruling class. In Africa this was unlikely. Racism was too strong, and African chiefs were not equal to poor whites, though political pragmatism might temporarily conceal this.» (Mann 2004: 101)

⁸³ Det går bl.a. fram av hans uttalelse om at «It can only be of use if H. (Hendrik Witbooi) bleeds the Hereros – they will then leave us in peace,» sitert hos Pool 1991: 65–66. Curt von Francois (sammen med to brødre) blir hos Gewalt 2005a framstilt som prototypen på en kolonioffiser, med erfaring både fra Kina, Kongo og andre deler av Afrika.

⁸⁴ Hans avklarende uttalelse falt 1. mars 1893: «South West Africa is ours... This is not the moment for retrospection. How it all happened and whether it was a good thing or not is irrelevant now. It is ours, German territory, and it must remain so.» Sitatet er hentet fra Drechsler 1980: 69.

Dear Captain, you will greatly regret this step; you will feel eternal regret that you have given up your land and rights of government to the white people. The war we fought against each other is not so serious and bad as you may think and now you have taken this important step...In spite of that I still hope that our fight will come to a peaceful end, but this other matter, that you have placed yourself under the government of whites and still believe that you have behaved wisely, this matter will be to you like carrying the sun on your back...I do not know whether you and the Herero people understand the customs, laws and ways of acting of this government, and whether you will be able to remain in peace and undisturbed under this government. Now it is, however, already too late. You have already granted them full rights.⁸⁵

Til slutt gjorde tyske troppesforsterkninger og moderne våpen utslaget da Witboois hovedkvarter i Hoornkrans ble utsatt for et omfattende overraskelsesangrep i april 1893. Ifølge Curt von Francois, som selv ledet de tyske troppene, var hensikten med angrepet rett og slett å ødelegge hele «Witbooi-stammen».⁸⁶ Krigen fortsatte i nesten halvannet år før det ble undertegnet en fredsavtale 15. september 1894, der Hendrik Witbooi fikk beholde retten til egne militærstyrker med våpen, mot at han til gjengjeld sa seg villig til å stille militære mannskaper til disposisjon for den tyske okkupasjonsmakten. Fram til høsten 1904, da Hendrik Witbooi sluttet seg til kampen mot det tyske kolonistyre, deltok namatroppe på tysk side i flere væpnede konflikter og straffeekspedisjoner.⁸⁷

⁸⁵ Sitert fra Helbig og Hillebrecht 1992: 27. Forfatterne gir her en kortfattet og populærhistorisk framstilling av Hendrik Witboois liv. Namalederenes dagbok og korrespondanse er tilgjengelig på engelsk i Witbooi 1989. For en ny og kort presentasjon av Hendrik Witbooi, se Hillebrecht 2004.

⁸⁶ Dette går bl.a. fram av hans redegjørelse til *Kolonialabteilung* i Berlin, gjengitt i Drechsler 1986: 45. Den britiske representanten i Walvis Bay omtalte for øvrig angrepet som «...an indiscriminate slaughter...in which a most undue proportion of women and children were slain in circumstance of great brutality,» sitert av Silvester og Gewalt 2003: xxv. Under angrepet ble 70 kvinner og barn drept. Fortsatt står det tyske minnesmerket for de «falne helter» i krigen mot «Witbooi-stammen» i 1893/94 i en park sentralt i Windhoek.

⁸⁷ Drechsler legger vekt på at avtalen ikke var noen betingelsesløs kapitulasjon, men heller et kompromiss som følge av at Tyskland hadde store problemer med å tvinge lokale geriljastyrker i kne. Avtalen ble da også utsatt for kritikk og «sjåvinistiske tirader», bl.a. fra tidligere koloniguvernør Curt van Francois. Se Drechsler 1980: 77–82.

Kamp om jord og kveg

Koloniseringen av hererobefolkningens kjerneområder sentralt i Namibia strakte seg over mange år, og de tyske myndighetene opplevde underveis flere tilbakeslag. Når koloniseringen viste seg å bli en høyst komplisert prosess, skyldes det også at det var mange former for rivalisering mellom hererotalende folkegrupper. Selv om det fra midten av 1850-tallet fant sted en klar utvikling fra en rekke småsamfunn uten klare grensemarkeringer til et mindre antall mer sentraliserte enheter med hver sine «hovedsteder», var det likevel langt fram til en felles hereronasjon med én leder som kunne tale på alles vegne. Klaner og undergrupper hadde egne ledere som vekselvis samarbeidet og var i konflikt med hverandre – og med den tyske administrasjonen – om kveg og adgang til beitemarker og vann.⁸⁸

En av de best organiserte av folkegruppene holdt til rundt Okahandja, og deres leder – Maharero – var en viktig samarbeidspartner for kolonimakten i den vanskelige startfasen. På dette tidspunkt ble han av mange oppfattet som den mest betydningsfulle av flere rivaliserende hereroledere. Da Maharero døde i 1890, grep de tyske myndighetene direkte inn i arvefølgestriden med støtte til Samuel Maharero. Selv om han var den eldste av sønnene, var han etter tradisjonelle arveregler langt fra den mest opplagte kandidaten. Med støtte fra misjonsselskaper og den tyske koloniadministrasjonen klarte han gjennom de neste åra å bygge seg opp som øverste leder (*Oberhäuptling*) for alle hererotalende folkegrupper, selv om det ikke tidligere hadde vært noen som fylte en slik funksjon. Etter hvert ble alle rivaler skjøvet til side, og ikke så få måtte bøte med livet.⁸⁹

Det nære samarbeidet mellom Samuel Maharero og kolonimyndighetene ble befestet i Theodor Leutweins lange guvernørperiode fra 1894 til 1904. (Han kom til stillingen direkte fra en lærerstilling ved militærhøgskolen i Freiburg.) Fordi Tyskland satset på en billig administrasjon med stasjonering av beskjedne kolonitropper på permanent basis, gikk den offisielle strategien ut på å holde lokalbefolkningen i sjakk gjennom samarbeid med utvalgte

⁸⁸ Som nevnt ovenfor var det før kolonitida ikke tale om noen samlet og enhetlig «etnisk blokk», men om flytende grenser, rivaliserende ledere og varierende grad av felles identitet. Mot slutten av 1800-tallet var de ulike hererotalende grupper i økende grad konsentrert rundt faste tilholdssteder som Okahandja, Omaruru, Otjimbingwe og Waterberg.

⁸⁹ Arvefølgestriden, som kom til å få så viktige følger for den påfølgende historien, er fylldig dokumentert hos Pool 2001: 77–88 og Gewalt 1999: 29–60. Mens det tidligere ble lagt mest vekt på hvordan Samuel Maharero ble brukt av tyskerne i deres spill, er det i nyere forskning (som er mindre eurosentrisk) et utbredt syn at det like mye var hererolederen som gjorde bruk av kolonimyndighetene for å oppnå sine mål.

ledere og en strategi for å sette forskjellige grupper opp mot hverandre. Som nyutnevnt øverstkommandør for kolonistyrkene hadde Leutwein allerede ved årsskiftet 1893/94 fått i oppgave å slå ned Hendrik Witboois motstand, noe som gav en realistisk opplevelse av hvor vanskelig det ville bli å bringe de forskjellige folkegrupper under tysk kontroll med de beskjedne militærstyrker som stod til rådighet.⁹⁰ Gjennom sin splittelsestaktikk håpet Leutwein på å forhindre en samlet front mot kolonimakten, noe som han lenge lyktes med.⁹¹ Så lenge det tjente tyske interesser, var Leutwein mest opptatt av å ha Samuel Maharero som sin fremste allierte. Av dette fulgte at det så langt som mulig burde unngås direkte konfrontasjoner som ville føre til et opprør, noe som Leutwein allerede i 1895 var sikker på ville føre til en kamp på liv og død (*Ver-nichtungskampf*), med tilintetgjøring av hererobefolkningen som resultat.⁹²

Ettersom det lenge var en høyst beskjeden investeringsvilje fra handels- og gruveselskaper, innså myndighetene etter hvert at det var landbruket, det vil i hovedsak si kvegdrift, som måtte danne grunnlaget for en kolonisering gjennom bosetting av tyskere. Fram til 1890 var det bare noen få hundre tyskere i Namibia, men i det neste tiåret ble det satset mye fra myndighetenes side på å trekke til seg flere innvandrere, inkludert boere fra Sør-Afrika. Det ble gjennomført en aktiv rekruttering i Tyskland, og lokalt ble det gitt gunstige lån og mange former for landbruksstøtte. Som nevnt unngikk de mest fruktbare områdene i det folkerike nord en direkte koloniokkupasjon, og den logiske slutningen ble dermed at tyske bønder måtte slå seg ned i de sentrale – dvs. hererotalende – delene av landet.

Selv om det i perioder var til dels betydelige meningsforskjeller mellom tyske bønder, den tyske administrasjonen på stedet og myndighetene i Berlin om hva som var den mest tjenlige framgangsmåten, var det ingen uenighet om at det langsiktige målet var en koloni bygd på tyske bosettere. Like klart var det at en slik *Siedlungskolonie* måtte tuftes på beitemarker og kveg som

⁹⁰ Leutwein har selv skrevet om de konklusjoner han trakk etter krigen i 1893/94: «Since that time I have used my best endeavour to make the native tribes serve our cause and to play them off one against the other. Even an adversary of this policy must concede to me that it was more difficult, but also more serviceable, to influence the natives to kill each other for us than to expect streams of blood and streams of money from the Old Fatherland for their suppression.» Sitatet er hentet fra Silvester og Gewalt 2003: 16.

⁹¹ Begrepet «det leutweinske system» er et nøkkelbegrep i Helmut Bleys innflytelsesrike studie av tysk kolonipolitikk i Namibia i tiåret før den store oppstanden (Bley 1971). Det er imidlertid nærliggende å hevde at et slikt begrep undervurderer det samspillet som fant sted med bl.a. Samuel Maharero, og at namibiske ledere var langt mer enn viljeløse ofre for «det leutweinske system».

⁹² Pool 1991: 313.

tidligere var i afrikansk eie. Det grunnleggende problemet – sett fra tysk side – var imidlertid at hererobefolkningen historisk hadde beskjedne tradisjoner for salg av kveg og jord. Når hereroer heller ikke meldte seg frivillig til å bli landarbeidere på tyske gårder, ble konklusjonen ganske enkelt at de stod i veien for det som etter de tyske bosetteres – og koloniguvernør Theodor Leutweins – syn var å regne som naturlig framskritt og økonomisk utvikling.⁹³ Leutwein håpet riktignok i det lengste at det ville skje en gradvis overføring av jord og kveg fra «arbeidsskye innfødte» til tyske bønder uten at det ble nødvendig med en militær konfrontasjon. Men dersom dette ikke viste seg å være mulig, gjorde koloniguvernøren det klart allerede i 1895 at det bare forelå to mulige alternativer: enten at Tyskland trakk seg ut, eller at det ble tatt i bruk militære midler for å sikre at hereroene underkastet seg det tyske herredømmet. Hans syn var at det andre alternativet var det mest sannsynlige.⁹⁴

I sin logiske konsekvens måtte utviklingen derfor følge den kursen som tidstypisk er sammenfattet slik av Paul Rohrbach, som rett etter århundreskiftet var økonomisk rådgiver og *Ansiedlungskommissar* i Namibia:

The decision to colonize in South Africa means nothing less than that the Native tribes must withdraw from the lands on which they have pastured *their* cattle and so let the *White man* pasture *his* own cattle on the selfsame lands. If the moral right of this standpoint is questioned, the answer is that for people of the cultural standard of South African Natives, the loss of their free national barbarism and the development of a class of workers in the service of and dependent on the Whites is primarily a law of existence in the highest degree. For a people, as for an individual, an existence appears to be justified in the degree that it is useful in the progress of general development.⁹⁵

⁹³ Pool 1991: 117.

⁹⁴ Lundtofte 2003: 24–25.

⁹⁵ Sitert hos Wellington 1967: 196, uthevingene er i denne teksten. Paul Rohrbach, som av utdanning var teolog, er særlig kjent for bøkene *Deutsche Kolonialwirtschaft* (1906) og *Der deutsche Gedanke in der Welt* (1912). I det siste verket tar han opp igjen sitt grunnleggende budskap om at det var et sivilisatorisk framsteg for menneskeheten om den afrikanske lokalbefolkningen ble tvunget til å gå i en høyerestående rases tjeneste (Kotek og Rigoulot 2001: 84). Rohrbach var som rådgiver tilhenger av «etnisk konsolidering gjennom deportasjon» i Armenia under den første verdenskrigen, men advarte mot den massenedslaktingen som seinere fulgte under «det tjuende århundrets andre folkemord» (Hull 2005: 265). Etter 1918 var han sterkt engasjert i kampen for å gjenopprette det tyske koloniveldet (*Kolonialrevanschismus*), og ble på sine eldre dager en av NSDAPs førende koloniideologer. Ifølge Melber 1992: 108 utgjorde Rohrbachs mange skrifter en viktig del av nazismens idégrunnlag.

For å få fortgang i det som altså ble sett på som en nødvendig prosess, var en av de viktigste mekanismene for kolonimakten å beslaglegge områder som deretter ble erklærte som kronland. Den offisielle holdningen gikk ut på at slik jord måtte stykkes ut til dem som var best kvalifisert til å få i gang økonomisk utvikling, dvs. hvite bønder. I begynnelsen var det i de fleste tilfeller tale om det som fra tysk side ble kalt «ubrukte» beitemarker, dvs. jord som ble brukt under sesongmessig flytting eller som tjente som reserver når tørke krevde større områder for å holde kvegflokkene i live. Det var derfor ikke til å unngå at tysk bosetting førte til et stadig skarpere motsetningsforhold til den hererotalende lokalbefolkningen.

En annen framgangsmåte bestod i å sikre seg kveg og jord som oppgjør når gjelda til tyske handelsmenn ikke ble betalt i tide. Mange nyankomne tyske innvandrere og soldater manglet tilstrekkelig kapital til å etablere seg, og satset derfor på å skaffe seg rask fortjeneste som handelsmenn. Derfor gav de villig kreditt til afrikanere som etterspurte deres varer, der ikke minst brennevin utgjorde en viktig post på regnskapet. En av dem som flittigst tok opp store lån, var Samuel Maharero selv. Når det ble vanskelig å betale ned lånene, noe som ikke burde være overraskende i samfunn hvor det historisk hadde vært beskjedne innslag av pengeøkonomi og lønnsarbeid, ble mange tvunget til å gi fra seg kveg eller jordeiendommer som de strengt tatt bare hadde bruksrett til. Ettersom verdien både på varer og på beslaglagt kveg ble fastsatt av de samme tyske handelsmenn, skal det ikke mye fantasi til å forestille seg at prisfastsettingen førte til at afrikanerne ble den tapende part. Det gjorde ikke situasjonen bedre at politi- og rettsapparatet stilte villig opp på skruppelløse handelsmenns side, og på denne måten ble afrikanernes protester mot økonomisk utbytting også rettet mot selve kolonisystemet.⁹⁶

Opprør og straff

I tillegg til de økonomiske ressursene som på denne måten ble overført til tyske handelsmenn og storbønder, ble stadig mer jord og kveg (*Strafochsen*) beslaglagt av myndighetene som straff for «oppvigleri» eller mer organiserte opprør. Det mest kjente eksempel på en storstilt konfiskasjon er straffetiltakene etter Mbanderu-oppstanden i 1896. Innenfor Mbanderu-folkegruppa, som utgjorde

⁹⁶ For en åpenhjertig rapport om økonomisk utbytting, som stammer fra distriktsadministrasjonen i Windhoek, se Schaller 2004: 396.

den delen av den hererotalende befolkningen som holdt til øst i landet, hadde deres lokale ledere aldri godtatt den tysk-innsatte Samuel Maharero som overhode. Det som utløste konflikten, var protester mot en grensetrekning som innskrenket det tradisjonelle kjerneområdet for mbanderuenes bosetting. Krigen endte med offentlig henrettelse av Nikodemus Kavikunua og Kahimemua Nguvaura, som begge var blant Samuel Mahareros fremste rivaler.⁹⁷ I dette tilfellet ble mer enn 12 000 kyr først beslaglagt av kolonimakten og deretter solgt billig til tyske bønder.⁹⁸ Myndighetene ønsket å bruke dette opprøret til å demonstrere en gang for alle hva «ulydighet» overfor den tyske kolonistaten kunne føre til, og Leutwein så selv på sitt store oppbud av militærmakt som et av de viktigste steg som var tatt for å etablere tysk herredømme.

I namibisk historie er denne oppstanden også betydningsfull fordi det var en kamp hvor en hererotalende gruppe (Mbanderu) gjorde felles sak med de namatalende Khauas, samtidig som både Samuel Maharero og Hendrik Witbooi – dvs. de to tradisjonelle rivaler – stilte tropper til disposisjon for kolonimakten. Begge deler understreker at det ikke er så lett å forstå namibisk historie i denne perioden bare ut fra «etniske» skillelinjer.

I tillegg til de drastiske straffetiltakene mot mbanderubefolkningen ble de overlevende fra den tallmessig beskjedne Khauas Khoi-folkegruppa lenger sør fratatt all sin jord og sine eiendommer og brakt til en konsentrasjonsleir nær Windhoek. Her utførte de tvangsarbeid for den tyske kolonimakten. En av de mest kjente koloniideologene, Karl Dove, skrev samtidig at sentimental humanisme og sykkelig sentimentalitet ikke måtte forhindre at de ble sendt til galgen. Denne brutale behandlingen av Khauas Khoi som etnisk gruppe er av historikeren Jan-Bart Gewald omtalt som «a policy of genocide».⁹⁹

Under den tyske krigføringen i 1896 ble det kjent at myndighetene ikke tok krigsfanger, det vil si at alle «fiendtlige styrker» som bar våpen, ble drept på stedet. I Riksdagen i Berlin førte dette til krav fra sentrums- og venstrepartiene om at internasjonale konvensjoner om behandling av krigsfanger måtte utvides til å gjelde koloniene. Theodor Leutwein argumenterte mot dette ved å vise til at slike konvensjoner var i konflikt med det humanitære

⁹⁷ De ble dømt til døden av Friederich von Lindequist, som seinere ble guvernør i Namibia (1906–1907), og deretter øverste leder for koloniavdelingen i det tyske utenriksdepartementet. På sine eldre dager fant han sin plass i NSDAP.

⁹⁸ Tallet 12 000 kommer fra Theodor Leutwein selv, se Drechsler 1980: 94.

⁹⁹ Gewald 1999: 108. Uttalelsen fra Karl Dove, som også var en sentral geograf, stammer fra *Deutsche Kolonialzeitung*, og er her gjengitt fra Drechsler 1980: 93. Karl Dove er tillagt det kjente uttrykket «Milde gegen die Eingeborenen ist Grausamkeit gegen die Weissen», se Silvester og Gewald 2003: 87.

hensynet til koloniens tyske innbyggere. I sin redegjørelse for *Kolonialabteilung* i Berlin la han til en prinsipiell begrunnelse:

Colonisation is always inhumane. It must ultimately amount to an encroachment on the rights of the original inhabitants in favour of the intruders. If that is unacceptable then one must oppose all colonisation, which at least would be a logical attitude. What is impossible is on one hand to take land from the natives on the basis of questionable treaties and risk the life and health of one's countrymen to this end, and on the other hand to enthuse about humanitarian principles in the Reichstag. Yet this is precisely what many delegates have done.¹⁰⁰

Midt på 1890-tallet ble det for første gang trukket opp faste grenser for hererobefolkningens bosetting. Ved å innskrenke deres beitemarker mot sør, og ved å gjerde inn områder på en måte som stengte for tradisjonelle vandringer av mennesker og dyr, håpet koloniadministrasjonen på at presset på ressursene ble så stort at folk ble tvunget til å selge en del av kveget. Dessuten ble kveg som streifet over disse grensene, konfiskert og solgt på auksjon. (Den tyske administrasjonen og Samuel Maharero delte på gevinsten.) For å skaffe inntekter til å betale tilbake gjeld solgte afrikanske ledere også jord og kveg fra det som tidligere ble betraktet som felleseiendom. Det gjaldt ikke minst Samuel Maharero selv.

¹⁰⁰ Leutweins redegjørelse av 4. juli 1896 er sitert fra Bley 1971: 68. *Kolonialabteilung* var en del av Utenriksdepartementet fra 1890 (*Abteilung des Auswärtiger Amtes*). Fra 1907 ble koloniadministrasjonen oppgradert til *Reichskolonialamt* med en egen statssekretær.